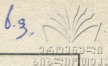

645-25
1993

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე
PROCEEDINGS OF THE GEORGIAN
ACADEMY OF SCIENCES
ИЗВЕСТИЯ АКАДЕМИИ НАУК ГРУЗИИ

ეკონომიკის სერია
ECONOMIC SERIES
СЕРИЯ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ

ტომი
VOLUME
TOM
1993

1
N 2

თბილისი * TBILISI * ТБИЛИСИ

ვ. პაპავა (მთავარი რედაქტორი), გ. ადვიშვილი, თ. ბერიძე (სწავლული მდივანი),
მ. გიორგაძე, ა. გუნია, ა. კურატაშვილი, რ. მითაიშვილი, ი. მესხია, ა. სილაგაძე,
ვ. ჩანტლაძე, თ. ჩიკვაძე, დ. ჩიქავა, გ. წერეთელი (მთავარი რედაქტორის მოად-
გილე), ბ. ხასია, მ. ჭიბუჭი

პასუხისმგებელი მდივანი ი. დემირხანოვა

EDITORIAL BOARD

V.Papava (Editor-in-Chief), V.Advazde, G.Adeishvili, T.Beridze (Scientific Secretary), V.Chantladze, L.Chikava, T.Chikvaidze, M.Djibouti, H.Giorgadze, A.Gunia, B.Khasia, A.Kuratashvili, Y.Meskhia, R.Mitaishvili, N.Paichadze, A.Silagadze, G.Tsereteli (Deputy Editor-in-Chief)

Executive Secretary I.Demirkhanova

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

В.Г.Папавა (главный редактор), В.С.Адвадзе, Г.Г.Адеишвили, Т.А.Беридзе (ученый секретарь), Г.Г.Гиоргадзе, А.Л.Гуния, М.Ч.Джибути, А.А.Кураташвили, Я.Е.Месхия, Р.Л.Митаишвили, Н.Н.Пайчадзе, А.Н.Силагадзе, Б.А.Хасиа, Г.Ш.Церетели (зам. главного редактора), В.Г.Чантладзе, Л.Л.Чикава, Т.Н.Чикваидзе

Ответственный секретарь И.С.Демирханова

380007, თბილისი, ქიქოძის 14, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის პ. გუგუ-
შვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი
ტელ. 99-68-53, 99-07-02, ფაქსი: 99-83-89

საქ მეცნიერებათა აკადემიის სტამბა, თბილისი, 380060, კუტუხოვის ქ 19

P.Gugushvili Institute
of Economics, The Georgian
Academy of Sciences,
14, Kikodze street,
Tbilisi, 380007,
Republic of Georgia
tel:(8832)99-6853, (8832)99-0702
Fax: (8832)998-389

Республика Грузия
380007, Тбилиси,
ул.Кикодзе, 14
Институт Экономики
им.П. Гугушвили АН Грузии
тел: (8832)99-68-53, (8832)99-07-02
факс: (8832)99-83-89

გადეცა წარმოებას 11.8.93 ხელმოწერილია დასაბეჭდად 10.8.93; ქალაქის
ზომა 70x108 1/16; ქალაქი ოფსეტური; ბეჭდვა ოფსეტური; პირობითი ნაბეჭდი
თაბახი 4, 9; სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 4, 36; ტირაჟი 500; შეკვეთა N
1045

ფასი სახელშეკრულებო

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე
PROCEEDINGS OF THE GEORGIAN
ACADEMY OF SCIENCES
ИЗВЕСТИЯ АКАДЕМИИ НАУК ГРУЗИИ

ეკონომიკის სერია
ECONOMIC SERIES
СЕРИЯ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ

ტომი 1, N 2
VOLUME 1, N 2
TOM 1, N 2

ჟურნალი დაარსდა 1992 წლის ოქტომბერში
The journal is established in october, 1992
Журнал основан в октябре 1992 года

გამოდის წელიწადში 4-ჯერ
The journal is published 4 times a year
Выходит 4 раза в год

თბილისი "მეცნიერება"
TBILISI "METSNIEREBA"
ТБИЛИСИ "МЕЦНИЕРЕБА"
1993

საქართველოს
პარლამენტის
ეკონომიკის
კომისიის
გამომცემი

შინაარსი

შ. გოგიაშვილი	
სოციალური ინფრასტრუქტურის განვითარების მოკლევადიანი პროგნოზირების საფუძვლები	58
ჯონ კონვეი ო'ბრაიენი	
ევოლუციური ეკონომიკა: არის კი ყველაფრის გვირგვინი?	67
რ. ასათიანი	
ეკონომიკის სერვიზაცია - საზოგადოების პოსტინდუსტრიული განვითარების მნიშვნელოვანი მახასიათებელი	86
ს. ფორტესკიუ	
მრეწველობის პრივატიზება რუსეთში	102

CONTENTS

Sh. Gogiashvili	
Short-Term Forecasting Principles of Social Infrastructure Development	58
John Conway O'Brien	
Evolutionary Economics: The End of it All?	67
R.Sh.Asatiani	
Service Sector Development of the Economy is a Significant Characteristic of Postindustrial Development of Society	86
S.Fortescue	
Privatisation of Russian Industry	102

СОДЕРЖАНИЕ

Ш. Гогиашвили	
Основы краткосрочного прогнозирования развития социальной инфраструктуры	58
Джон Конвей О'Брайен	
Эволюционная экономика: венсц ли всего?	67
Р.Асатиани	
"Сервизация" экономики - важная черта постиндустриального развития общества	86
С.Фортескью	
Приватизация промышленности в России	102

სოციალური ინფრასტრუქტურის განვითარების მოკლევადიანი პროგნოზირების საფუძვლები

შ. გოგიაშვილი

თბილისი 380008 ზანდუკელის ქ. 16

საქართველოს რესპუბლიკის ეკონომიკის სამინისტროსთან
არსებული ეკონომიკის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი
შემოვიდა 20.01.93

რეზიუმე. სოციალური ინფრასტრუქტურის მოკლევადიანი პროგნოზირება არის პროგნოზირების ერთიანი სისტემის შემადგენელი ნაწილი და მისი ამოსავალი მეთოდური პრინციპები განისაზღვრება ამ სისტემის შინაარსითა და მოთხოვნებით.

მნიშვნელოვან პრობლემას წარმოადგენს პროგნოზირების მეთოდის შერჩევა. მკაცრი განსაზღვრა, რომ სოციალური სფეროს მაჩვენებელთა პროგნოზირებისათვის აუცილებელია ამა თუ იმ მეთოდის გამოყენება, არ შეიძლება; ამ საკითხის დაზუსტება ხორციელდება ყოველი კონკრეტული დარგისა და ყოველი მაჩვენებლისათვის.

საკვლევ სფეროში, როგორც წესი, გამოიყენება პროგნოზირების არა ცალკეული მეთოდები, არამედ ამ მეთოდების სისტემა. ხშირად ცალკეული მაჩვენებლებისათვისაც კი აუცილებელი ხდება პროგნოზირების მეთოდების შერწყმა და მათი კომბინაციის გამოყენება.

საბაზრო ეკონომიკის პირობებში, განსაკუთრებით კი მასზე გადასვლის საწყის ეტაპზე ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ამოცანას წარმოადგენს რესპუბლიკის სახელმწიფოებრივი მეურნეობის რაციონალური ორგანიზაციისა და მართვის სისტემის სტემის შემუშავება. ამ ამოცანის პრაქტიკული განხორციელებისათვის და ეფექტური მექანიზმის შექმნისათვის აუცილებელია საპროგნოზო მოკლევადების ჩატარება, კერძოდ კი საპროგნოზო განაგარიშებისათვის ორგანიზაციულ-მეთოდოლოგიური პრობლემების შესწავლა-დაზუსტება.

ეკონომიკური კრიზისის გაღრმავებამ, ჩამოყალიბებული სამეურნეო კავშირებისა და მართვის სისტემების მოშლამ განსაკუთრებული აქტუალურობა მიანიჭა მოკლევადიანი პროგნოზების შემუშავებას, რომელთა, როგორც პრაქტიკული რეალიზაციის საკითხები, ისე თეორიულ-მეთოდოლოგიური საფუძვლები ჩვენს ქვეყანაში და საერთოდ, ყოფილი დირექტიულად მართვადი ეკონომიკის მქონე ქვეყნებში (სადაც დირექტიული გეგმის პირობებში მოკლევადიანი პროგნოზების ადგილი ფაქტობრივად აღარ რჩებოდა მართვის სისტემაში) შედარებით სუსტადაა შესწავლილ-დამუშავებული.

მოკლევადიანი (წლიური) პროგნოზირება არ შეიძლება წარმოდგენილ იქნეს როგორც სრულიად ავტონომიური პროცესი, რომელსაც საერთო არაფერი აქვს გრძელვადიან (15-20 წელი) და საშუალოვადიან (5-7 წელი) პროგნოზებთან; პირიქით, მოკლევადიანი პროგნოზირება უნდა ჩაერთოს პროგნოზირების ერთიან სისტემაში როგორც ნაწილი და მისი ამოსავალი მეთოდოლოგიური პრინციპები სწორედ ამ სისტემის შინაარსითა და მოთხოვნებით უნდა იყოს განსაზღვრული. როცა მოკლევადიანი პროგნოზირების ორგანიზაციულ-მეთოდოლოგიურ საფუძვლებზე ვსაუბრობთ, უნდა ჩაითვალოს, რომ არსებობს გრძელვადიანი განვითარების კონცეფცია, ჩამოყალიბებულია ძირითადი ორიენტირები და ჩვენ

მხოლოდ ვცდილობთ დეკონკრეტებას დროის გარკვეული მცირე მონაკვეთისათვის (წლისთვის). აღნიშნულს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება სოციალური ინფრასტრუქტურის დარგთა განვითარების პროგნოზების შემუშავებისას და ბუნებრივია, მათი ორგანიზაციულ-მეთოდოლოგიური საფუძვლების დადგენისას, რამდენადაც ჯერ-ერთი, ეს დარგები ძირითადად სახელმწიფო რეგულირების სფეროში არიან მოქცეული და მეორეც, სწორედ ისინი განსაზღვრავენ უშუალოდ მოსახლეობის ცხოვრების პირობებსა და საერთოდ, სოციალური განვითარების მდგომარეობასა და პერსპექტივებს.

მნიშვნელოვან პრობლემას წარმოადგენს საპროგნოზო მეთოდის შერჩევა. ჩამოყალიბებული, განვითარების მყარი ტენდენციების პირობებში სოციალური ინფრასტრუქტურის დარგების განვითარების მაჩვენებელთა საპროგნოზოდ, რომელთა რადიკალური ცვლილება მოკლე ვადაში ერთის მხრივ შეუძლებელია, ხოლო მეორეს მხრივ (განსაკუთრებით გაუარესების თვალსაზრისით), არასასურველიც, განსაკუთრებული როლი უნდა შეასრულოს ექსტრაპოლაციის მეთოდმა. ეს უკანასკნელი, დამყარებული სხვადასხვა დროით ტრენდებზე, როგორც წესი, საკმაოდ საიმედო შედეგებს იძლევა ყველგან, სადაც სოციალურ-ეკონომიკური განვითარება სტაბილურობით ხასიათდება და სადაც სტატისტიკური აღრიცხვის საქმე კარგადაა დაყენებული. თუ გავითვალისწინებთ რესპუბლიკაში შექმნილ დღევანდელ მდგომარეობას (როგორც პოლიტიკურს, ისე ეკონომიკურს), რომელმაც ძირფესვიანად შეცვალა არსებული ტენდენციებიც და გაართულა ინფორმაციული უზრუნველყოფაც, პროგნოზირებისათვის რიგ შემთხვევებში აუცილებლად უნდა იქნეს გამოყენებული საექსპერტო შეფასებათა მეთოდი, მათ შორის როგორც ინდივიდუალური ისე კოლექტიური.

ცალკე უნდა აღინიშნოს პროგნოზირების ფორმალიზებული მეთოდის ისეთი სახის შესახებ, როგორიცაა მოდელირება, ეკონომიკურ-მათემატიკური მოდელის, განსაკუთრებით ფაქტორულთა გამოყენება დაკავშირებულია შედარებით რთულ გაანგარიშებებთან, რამდენადაც თითოეული ფაქტორის ავტონომიური პროგნოზირების საკითხიც დგება, მაგრამ სამაგიეროდ იზრდება საპროგნოზო შედეგების სიზუსტის ხარისხი.

გრძელვადიანი პროგნოზირებისას სოციალური სფეროს განვითარების პერსპექტივები ძალიან ხშირად განისაზღვრება ნორმატიული მეთოდის გამოყენებით. რაც შეეხება მოკლევადიან პროგნოზს, აქ ნორმატიულ მეთოდს ისეთი დიდი მნიშვნელობა ვერ მიენიჭება, მაგრამ მისი უგულვებელყოფა არ შეიძლება, რადგან სოციალური სფეროს ნორმატივები ქმნიან იმ ორიენტირს, საითკენაც უნდა ისწრაფვოდეს, რის რეალიზაციასაც უნდა ცდილობდეს (რა თქმა უნდა, თანდათანობით მიახლოების გზით) სახელმწიფო.

მკაცრი განსაზღვრა, რომ სოციალური სფეროს მაჩვენებელთა პროგნოზირებისათვის გამოყენებულ უნდა იქნეს ესა თუ ის მეთოდი, არ შეიძლება; ამ საკითხის დაზუსტება ყოველი კონკრეტული დარგისთვის და კონკრეტული მაჩვენებლისთვის უნდა განხორციელდეს. ერთი კი აპრიორულად შეიძლება ითქვას, საკვლევ სფეროში გამოყენება არა პროგნოზირების რომელიმე მეთოდი, არამედ ამ მეთოდთა სისტემა; ხშირად ცალკეული მაჩვენებლებისათვისაც კი საჭირო ხდება პროგნოზირების მეთოდების შერწყმა და მათი კომბინაციის გამოყენება.

სამომხმარებლო საქონლის ბაზრის განვითარების მოკლევადიანი პროგნოზირებისათვის საჭირო მაჩვენებელთა სისტემა მოიცავს საცალო საქონლბრუნვის მოცულობისა და სტრუქტურის, ვაჭრობის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის განვითარების და შრომითი რესურსების გამოყენების მაჩვენებელს. აღნიშნულ მაჩვენებელთა პროგნოზირებისათვის საჭირო სტატისტიკური ინფორმაცია სახელმწიფო

და კოოპერაციული ვაჭრობის, ასევე კოოპერატივების მიხედვით მუშავდება სოციალურ-ეკონომიკური ინფორმაციის კომიტეტის შესაბამის სამმართველოში.

რაც შეეხება კერძო ვაჭრობას, მისი სრულყოფილად აღრიცხვა სოციალურ-ეკონომიკური ინფორმაციის კომიტეტის მიერ ჯერ-ჯერობით არ წარმოებს. აღი-რიცხება საკოლმეურნეო ვაჭრობა, რომელიც ჩვენი აზრით კერძო ვაჭრობის ერთ-ერთ სახეს წარმოადგენს. კერძო კომერციული ვაჭრობის მოცულობისა და საზღვრების დადგენისათვის საჭირო იქნება სპეციალური სტატისტიკური გამოკვლევების ჩატარება. შესაძლებელია გამოყენებულ იქნას საგადასახადო ინსპექციის მასალებიც, თუმცა ვეჭვობთ ამ მასალების სრულყოფილებაში. მომავალში მთავრობის სათანადო გადაწყვეტილებით და საჭირო ეკონომიკური პოლიტიკის განხორციელებით უზრუნველყოფილ უნდა იქნას კომერციული საკომისიო მალაზიების მიერ სათანადო ინფორმაციის რეგულარული მიწოდება შესაბამისი სტატისტიკური ორგანოებისათვის.

საცალო საქონელბრუნვის მოცულობის პროგნოზირებისათვის შეიძლება გამოყენებულ იქნას პროგნოზირების მეთოდების სისტემა შემდეგი წესით: პირველ რიგში შემოწმებულ უნდა იქნას დროითი ტრენდების სხვადასხვა სახეები და ყველაზე უფრო ადეკვატური მრუდების საფუძველზე გაანგარიშებულ იქნას როგორც საერთო მოცულობა პერსპექტივაში, ისე სასურსათო და არასასურსათო საქონელბრუნვათა სიდიდები (ამ მეთოდის და სხვა მეთოდებისთვისაც) საცალო საქონელბრუნვის საერთო მოცულობის მაკონტროლებელს წარმოადგენს მოსახლეობის ფულადი შემოსავლებისა და ხარჯების პერსპექტიული ბალანსის მონაცემები).

ამასთან სასურველია გამოყენებულ იქნას წრფივი და ხარისხოვანი (წრფივი ლოგარითმში) მრავალფაქტორული მოდელები:

$$C = A_0 + A_1 X_1 + A_2 X_2 + \dots + A_n X_n$$

$$\ln C = A_0 + A_1 \ln X_1 + A_2 \ln X_2 + \dots + A_n \ln X_n,$$

სადაც C - საქონელბრუნვა, X_j - ფაქტორების აღნიშვნა, A_j - მოდელის პარამეტრებია, $j = 1, 2 \dots n$.

სასურსათო საქონელბრუნვის საპროგნოზო მოდელების ორივე ტიპში შეიძლება აისახოს ისეთი ფაქტორები, როგორცაა ფულადი შემოსავლები, ფასების ცვლილების ინდექსი, ნატურალური მოხმარება, საკოლმეურნეო ბაზრებზე ბრუნვის მოცულობა, მოსახლეობის საერთო რიცხოვნობაში ქალაქისა და სოფლის მოსახლეობის თანაფარდობა და დრო. ხოლო არასასურსათო საქონლისთვის კი ყველა ჩამოთვლილი ფაქტორი, გარდა მე-3-სა და მე-4-სა. თვით აღნიშნული ფაქტორების საპროგნოზო სიდიდეების განსაზღვრა-მიღება შეიძლება განხორციელდეს პროგნოზის სხვა ნაწილებიდან, კერძოდ მოსახლეობის ფულადი შემოსავლებისა და ხარჯების ბალანსიდან, სოფლის მეურნეობის პროდუქტების ბალანსებიდან, დემოგრაფიული პროგნოზებიდან. ყველაზე რთული ფასების ინდექსის განსაზღვრა იქნება, რამდენადაც ჩვენთან ფასების პროგნოზირების გამოცდილება არ არსებობს. ამ უკანასკნელის პერსპექტივაში ცვლილების ინდექსი როგორც ჩანს, ყოველ შემთხვევაში ჯერ-ჯერობით მაინც, ძირითადად საექსპერტო შეფასებათა მეთოდით უნდა განხორციელდეს; თუმცა ეს არ გამოირიცხავს სხვა, ფორმალური-ბული მეთოდების გამოყენების შესაძლებლობას.

პროგნოზირების ზემოთ ჩამოთვლილი მეთოდების გამოყენება (მოდელთა პარამეტრების სათანადო რაოდენობრივი და ხარისხობრივი შეფასების შემდეგ) საშუალებას მოგვცემს ვიჭინოთ საპროგნოზო გაანგარიშებები როგორც მინიმუმი სამ ვარიანტად, რომელთაგან ერთი დაეყრდნობა არსებული ტენდენციების

ექსტრაპოლაციას, დანარჩენი ორი კი სხვადასხვა სახის მრავალფაქტორულ მოდელებს. საექსპერტო შეფასებათა მეთოდი დღევანდელ პირობებში შეიძლება გამოყენებულ იქნეს როგორც უნივერსალური, რომელიც ვარიანტებიდან რომელიმეს მისცემს უპირატესობას და საჭიროების შემთხვევაში მოახდენს მის კორექტირებასაც.

ვაჭრობისა და საზოგადოებრივი კვების (ასევე სოციალური ინფრასტრუქტურის სხვა დარგებშიც) მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის განვითარების მოკლევადიანი პროგნოზირებისას მხედველობაში მიიღება ახალი ობიექტებისა, თუ ფართობის (ან ადგილების) ექსპლოატაციაში შესვლა, რაც ძირითადად დამოკიდებულია სამ ფაქტორზე: დაუმთავრებელი მშენებლობის სიდიდეზე, მშენებლობის ვადაზე (ლაგზე) და საპროგნოზო პერიოდის კაპიტალურ დაბანდებათა მოცულობაზე. სწორედ ჩამოთვლილი ფაქტორების ჩართვით უნდა შედგეს ეკონომიკურ-მათემატიკური მოდელები (აქ ისევე, როგორც ყველა მოდელისათვის, კონკრეტული პარამეტრების განსაზღვრა ხორციელდება საბაზისო პერიოდის მონაცემების მიხედვით) თითოეული მშენებარე ობიექტისათვის; საპროგნოზო შედეგების შეჯამებით მიიღება სოციალური ინფრასტრუქტურის ობიექტების ექსპლოატაციაში შესვლის სიდიდეები საპროგნოზო წლისათვის. მაგრამ იმავდროულად მეტად მნიშვნელოვანია კვლევის სფეროში არსებული (მოქმედი) ობიექტების ცვეთის განსაზღვრა და ექსპლოატაციიდან გამოსვლის პროგნოზი. ამ მიზნით სამინისტროებისა და უწყებების მიხედვით ცალკეული ობიექტები უნდა შეფასდნენ პირველ რიგში მათი ასაკის, შემდეგ კი სხვადასხვა სტიქიური თუ სხვა მოვლენების გამო გამოწვეული ნგრევის და ამიტომ მწყობრიდან გამოსვლის სავარაუდო მოცულობების მიხედვით. არსებულ ობიექტთა რიცხვს (ან მათში ადგილების რაოდენობას) თუ დაემატება საპროგნოზო წელს ექსპლოატაციაში შესვლის და გამოაკლდება მოქმედებიდან გამოსვლის სავარაუდო სიდიდეები, მივიღებთ სოციალური ინფრასტრუქტურის დარგებში ობიექტების რაოდენობისა და მათი სიმძლავრეების საპროგნოზო მოცულობებს. ამ გაანგარიშების ჩატარება შესაძლებელია მხოლოდ შესაბამისი სამინისტროებიდან და უწყებებიდან მიღებული კონკრეტული ინფორმაციული მასალის საფუძველზე. მოკლევადიანი პროგნოზირებისას რეკომენდებული ნორმებისა და ნორმატივების გათვალისწინება, ზემოთ როგორც აღინიშნა, ნაკლებად შესაძლებელი და მიზანშეწონილია; თუმცა ალა, რამდენადაც იგი გრძელვადიანი პროგნოზის ნაწილია, ამდენად ამ ნორმატივების მიღწევისაკენ სწრაფვამ ფაქტობრივად უკვე ჩადებულია ჩამოყალიბებულ ტენდენციებში.

დასაქმებულთა საპროგნოზო რიცხოვნობის გაანგარიშება უნდა ჩატარდეს ასევე დროითი ტრენდების მიხედვით. იმავდროულად აქ მნიშვნელოვან ზეგავლენას მოახდენს (განსაკუთრებით ვაჭრობასა და საყოფაცხოვრებო მომსახურებაში) პრივატიზების მიმდინარეობის საკითხი. საპრივატიზებო ობიექტთა ნუსხისა და მათი მახასიათებლების მიღების გარეშე ეკონომიკის სამინისტრო ვერ შეძლებს სათანადო პროგნოზების გაანგარიშებას. ეკონომიკის სამინისტრო უნდა იღებდეს ასევე პრივატიზებულ ობიექტთა დახასიათებასაც, რათა მან შეიმუშაოს და მთავრობამ შეძლოს საჭირო მარეგულირებელი ბერკეტების დროული ამოქმედება.

კერძო ვაჭრობაში საცალო საქონელბრუნვის მოცულობის პროგნოზირება შეიძლება განხორციელდეს კერძო სექტორში არსებული სავაჭრო საწარმოების საქონელბრუნვის თანაფარდობით საერთო რაოდენობასთან. ამ თანაფარდობის ექსტრაპოლაცია კერძო სავაჭრო და საზოგადოებრივ საწარმოთა რაოდენობის საპროგნოზო სიდიდეთა განსაზღვრის შემდეგ (რეაქტი პრივატიზების მოსალოდნელი ტემპებია უპირველეს ყოვლისა განმსაზღვრელი) საშუალებას მოგვცემს გავი-

ანგარიშით კერძო ვაჭრობის ხვედრითი წილი საცალო საქონელბრუნვის საერთო მოცულობაში.

მოსახლეობის საყოფაცხოვრებო მომსახურების განვითარების ძირითად მაჩვენებელს წარმოადგენს მოსახლეობის საყოფაცხოვრებო მომსახურების რეალიზაციის მოცულობა, რომელიც მოიცავს ყველა საწარმოსა და სამსახურის სამუშაოთა მოცულობას, რომელიც კი საყოფაცხოვრებო მომსახურებას ეწვევა (მიუხედავად უწყებრივი დაქვემდებარებისა და საკუთრების ფორმისა). აღნიშნული მაჩვენებელი წარმოადგენს ერთადერთ სინთეზურ მაჩვენებელს, რომლის საშუალებითაც შესაძლებელი ხდება შეფასდეს მოსახლეობის საყოფაცხოვრებო მომსახურების მიღწეული დონე და მოხდეს პერსპექტივაში დარგის განვითარების პროგნოზირება. დარგის განვითარების პროგნოზების შემუშავებას საფუძვლად უნდა დაედოს:

მიღწეული დონის დაწვრილებითი ანალიზი, ანუ შესაბამისი დარგობრივი ჯგუფების განვითარების დინამიკის ანალიზი განვლილი (საბაზო) პერიოდის მანძილზე.

საპროგნოზო პერიოდისათვის საყოფაცხოვრებო მომსახურებაზე მოსახლეობის მოთხოვნილების განსაზღვრა.

აღნიშნული მაჩვენებლის აღრიცხვა ხდება სტატისტიკის კომიტეტის მიერ და იესება ნახევარწლიურად და წლიურად.

საპროგნოზო გაანგარიშების ჩატარება უნდა განხორციელდეს დროითი ტრენდების შერჩევის საფუძველზე და მრავალფაქტორული კორელაციური მოდელების მეშვეობით. ფაქტორებად შეიძლება გამოყენებულ იქნას: ფულადი შემოსავლების სიდიდე, მომსახურების ტარიფების ცვლილების საშუალო ინდექსი, რაციონალური სამომხმარებლო ბიუჯეტით გათვალისწინებული (ინდექსირებული) ნორმატივის მიღწევის ხარისხი და დრო. თითოეული ფაქტორის ცვლილების (დანარჩენთა უცვლელობის პირობებში) დონით განისაზღვრება ამ ფაქტორის გავლენის ხარისხი. მაგრამ ვარირება შესაძლებელია ძირითადად მე-3 ფაქტორის მეშვეობით, ამ უკანასკნელის ცვლილების საშუალებით. ფულადი შემოსავლების საპროგნოზო სიდიდე, როგორც ზემოთ უკვე აღინიშნა, განისაზღვრება მოსახლეობის ფულადი შემოსავლებისა და ხარჯების საპროგნოზო ბალანსიდან, ტარიფების ცვლილების ინდექსი - საექსპერტო შეფასებით. რაც შეეხება საყოფაცხოვრებო მომსახურების რეალიზაციის საპროგნოზო მოცულობას სოფლად, იგი გაანგარიშებულ უნდა იქნას საბაზისო პერიოდში ჩამოყალიბებული თანაფარდობითი ტენდენციის ექსტრაპოლაციის საშუალებით.

განათლების განვითარების საპროგნოზოდ შერჩეული მაჩვენებლები ექვემდებარებიან სტატისტიკურ აღრიცხვას და მათი მოზოვება შეიძლება როგორც სოციალურ-ეკონომიკური ინფორმაციის სახელმწიფო კომიტეტში, ასევე განათლების სამინისტროში.

სკოლამდელ დაწესებულებებში ადგილებისა და ბავშვთა რაოდენობის ურთიერთშეჭერების საფუძველზე შესაძლებელია დადგინდეს ადგილების უკმარისობა ან ზედმეტობა, ხოლო სკოლამდელი ასაკის ბავშვთა საერთო რაოდენობასთან შედარებით კი განისაზღვრება სკოლამდელ დაწესებულებებში ადგილებით ბავშვთა მოცვის პროცენტული მაჩვენებელი. სწორედ აღნიშნულმა განაპირობა საპროგნოზო მაჩვენებელთა შერჩევა. ვინაიდან სოფლებისა და ქალაქებისათვის მათი დინამიკა განსხვავებული ტენდენციებით ხასიათდება, რაც პრობლემათა განსხვავებულობის დამადასტურებელია, ცალკეა გამოყოფილი მაჩვენებლები სასოფლო და სახლებებისათვის.

სკოლამდელ დაწესებულებებში ადგილების საპროგნოზო რაოდენობის განსაზღვრისათვის ზემოთ აღნიშნული წესით იანგარიშება ექსპლოატაციაში შესვლის სიდიდე და ცვეთის (ექსპლოატაციიდან გამოსვლის) მოცულობა; ამ უკანასკნელთა შესაბამისი მიმატება და გამოკლება არსებულ რაოდენობასთან მოგვეცემს სკოლამდელ დაწესებულებებში ადგილების საპროგნოზო რაოდენობას. ასევე იანგარიშება მათი რაოდენობა სოფლად.

სკოლამდელ დაწესებულებებში ბავშვთა რიცხოვნობის საპროგნოზოდ ძირითად ფაქტორად დემოგრაფიული პროგნოზი გვევლინება. გარდა ამისა, ადგილების რაოდენობაზეც იქნება დამოკიდებული მათი რიცხოვნობა და რა თქმა უნდა, არსებული, ჩამოყალიბებული ტენდენციებიც არაა უარსაყოფი, რაც დროის ფაქტორით აისახება. ამიტომ უნდა შედგეს ფაქტორული მოდელები, რომლებშიც საპროგნოზო ფაქტორებად სწორედ აღნიშნულ მაჩვენებელთა პერსპექტიული მონაცემები იქნება გამოყენებული. მოდელების სახეები ამ შემთხვევაშიც წრფივი და ხარისხოვანი (წრფივი ლოგარითმებში) იქნება.

ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლებში მოსწავლეთა რიცხოვნობა განისაზღვრება შემდეგი ფორმულით:

$$M = M_0 + M_1 - D$$

M არის სკოლებში მოსწავლეთა რიცხოვნობის საპროგნოზო სიდიდე, M_0 - საპროგნოზო წლის წინა (საბაზისო) წელს მოსწავლეთა რიცხოვნობა, M_1 - სკოლაში შემსვლელთა რიცხოვნობა (რაც დემოგრაფიული პროგნოზით განისაზღვრება), ხოლო D - სკოლის დამამთავრებელ მოსწავლეთა რიცხოვნობა, რომელიც თავის მხრივ მოიცავს მე-11 კლასელთა მთლიან რაოდენობას და მე-9 კლასელთა გარკვეულ რაოდენობას (ეს უკანასკნელი შეიძლება გაანგარიშდეს სკოლებში 9 კლას დამამთავრებულთაგან სწავლის გამგრძელებელთა ზედრიითი წილის ექსტრაპოლაციით).

რაც შეეხება პროფესიულ-ტექნიკურ, საშუალო-სპეციალურ და უმაღლეს სასწავლებლებში მოსწავლეთა და სტუდენტთა რიცხოვნობას (სახელმწიფო სასწავლებლებზეა ლაპარაკი), თითოეული სახის მიხედვით საპროგნოზო მაჩვენებელი განისაზღვრება ფორმულით:

$$C_i = C_i^0 + M_i - G_i$$

სადაც:

C_i - მოსწავლეთა ან სტუდენტთა საპროგნოზო სიდიდეა i-ური ტიპის სასწავლებელში (პროფტექნიკური, საშუალო სპეციალური ან უმაღლესი სასწავლებლის აღნიშვნა);

C_i^0 - მოსწავლეთა ან სტუდენტთა რიცხოვნობა საპროგნოზო წლის წინა წელს (საბაზისო წელს);

M_i - მოსწავლეთა ან სტუდენტთა მიღების სიდიდეა;

G_i - სპეციალისტების გამოშვების სავარაუდო სიდიდეა.

მოსწავლეთა ან სტუდენტთა მიღების სიდიდის პროგნოზირება შეიძლება განათლების დაწესებულებების წინასწარგანზრახულობათა (რომლებიც თავს იყრიან განათლების სამინისტროში) შეჯამების გზით: ეს უკანასკნელი ეფუძნება იმეურნეობის განვითარების პერსპექტიულ მიმართულებებიდან გამომდინარე სპეციალისტებზე მოთხოვნას (ფასიან სასწავლებლებში სტუდენტთა რიცხოვნობის პროგნოზირება ჯერ-ჯერობით შეუძლებელია). სპეციალისტების გამოშვების სავარა-

უღო სიდიდე კი განისაზღვრება გამოშვების წინა წელს მოსწავლე სტუდენტთა რიცხზე დამოკიდებულებით.

ჯანმრთელობის დაცვის განვითარების ძირითად მაჩვენებლებს წარმოადგენენ საავადმყოფო საწოლების რაოდენობა, და ამბულატორულ-პოლიკლინიკური დაწესებულებების სიმძლავრე. ამ მაჩვენებელთა მოკლევადიანი პროგნოზირების პრინციპული სქემა ისეთივეა, როგორც სკოლამდელ დაწესებულებებში ადგილების საპროგნოზო რაოდენობის განსაზღვრისა. რაც შეეხება ექსპლოატაციაში შესვლისა და მწყობრიდან გამოსვლის მოცულობებს, როგორც უკვე აღინიშნა, იგი დაახლოებით ერთნაირად სწარმოებს სოციალური ინფრასტრუქტურის დარგებში და აღწერილია სამომხმარებლო ბაზრის განვითარების მაჩვენებელთა პროგნოზირების ნაწილში. ექიმთა რიცხვის საპროგნოზოდ, შეიძლება გამოყენებულ იქნას როგორც დროითი ტრენდული მოდელი, ასევე მრავალფაქტორული კორელაციური მოდელიც, სადაც ფაქტორების რანგში გამოვლენ საავადმყოფო საწოლების დინამიკა, ამბულატორიულ-პოლიკლინიკური დაწესებულებების სიმძლავრის დინამიკა, დრო. საშუალო სამედიცინო პერსონალის საპროგნოზოდ კი ზემოთ ჩამოთვლილ ფაქტორებს უნდა დამატოს ექიმთა რიცხოვნობის დინამიკაც, რამდენადაც საჭიროა აისახოს ამ უკანასკნელთა და საპროგნოზო მაჩვენებელს შორის რაციონალური თანაფარდობის მიღწევის ამოცანა.

საქართველოს რესპუბლიკისათვის, ბუნებრივ-კლიმატური პირობებიდან გამომდინარე, დიდი მნიშვნელობა ენიჭება საკურორტო-ტურისტული მეურნეობის განვითარებას; ეს უკანასკნელი წარმოადგენს შემოსავლების მიღების საკმაოდ მნიშვნელოვან წყაროს, ამიტომ მისი პროგნოზირება და მათ შორის მოკლევადიანისაც აუცილებელია.

საკურორტო-ტურისტული მეურნეობის განვითარების საპროგნოზო მაჩვენებლად შეიძლება გამოყენებულ იქნეს საწოლი ადგილების რაოდენობა საკურორტო (სანატორიუმებში, ბანსიონატებში, დასასვენებელ სახლებში) და ტურისტულ დაწესებულებებში.

აღნიშნულ მაჩვენებელთა მოკლევადიანი პროგნოზირებისათვის საწოლთა არსებულ რაოდენობას ემატება ექსპლოატაციაში შესვლის სავარაუდო მოცულობა (უწყებრივი დაქვემდებარების მიუხედავად) და აკლდება მწყობრიდან გამოსვლის სიდიდე. ამ უკანასკნელთა პროგნოზირებისათვის გამოიყენება მეთოდები, რომლებიც აღწერილია ვაჭრობისა და საზოგადოებრივი კვების ობიექტების საპროგნოზოდ.

საკურორტო-ტურისტული პოტენციალის რაციონალური გამოყენებისა და მაქსიმალური ფინანსური შედეგების მისაღწევად აუცილებელია მეურნეობის მატერიალური ბაზის მოდერნიზაცია საერთაშორისო სტანდარტების დონეზე. იგი უნდა განხორციელდეს ეტაპობრივად თითოეული ობიექტის მომსახურების მნიშვნელობისა და მასზე მოთხოვნის შესაბამისად. არსებული საკურორტო-ტურისტული მეურნეობის რეკონსტრუქცია-მოდერნიზაციისა და ახალი ობიექტების მშენებლობისას ფართოდ უნდა იქნეს გამოყენებული საზღვარგარეთის ქვეყნებთან თანამშრომლობის პროგრესული ფორმები პირდაპირი კავშირებისა და ერთობლივი ობიექტების ორგანიზაციის საშუალებით, ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში ღრმა ანალიზისა და მასალადნელი სოციალურ-ეკონომიკური შედეგების რეალისტური შეფასების საფუძველზე. ცხადია, ამ მოსაზრების გათვალისწინება გრძელვადიანთან შედარებით ნაკლებად, მაგრამ მოკლევადიანი პროგნოზირებისასაც აუცილებელია და შესაძლებელიც.

Short-Term Forecasting Principles of Social Infrastructure Development

Sh. Gogiashvili

The Scientific Research Institute of Economics,
 Ministry of Economics of the Republic of Georgia.

Summary. Short-term forecasting of the social infrastructure is an element of an integral system of the forecasting process and the initial methodological principles are conditioned by the content and requirement of this system.

A significant problem is the choice of the method of forecasting. It's impossible to define strictly that to forecast social sphere indexes it is necessary to use this or any other method; making a more precise definition of the given problem is carried out for each specific branch and concrete index.

In a researched sphere, the individual methods of forecasting, as a rule, do not apply because we use the system of these methods. Mostly, even for individual indexes, it is necessary to combine these methods of forecasting and the utilization of this combinations.

Taking into consideration the contemporary economic condition of the Republic, which has radically changed existing tendencies and complicated the information supply. It should be said that for short-term forecasting of indexes of social infrastructure development the expert assessment becomes especially necessary.

Основы краткосрочного прогнозирования развития социальной инфраструктуры

Ш. Гогиашвили

НИИ Экономики при министерстве экономики
 Республики Грузия

Резюме. Краткосрочное прогнозирование социальной инфраструктуры является составной частью единой системы прогнозирования и ее исходные методологические принципы определяются содержанием и требованием этой системы.

Важной проблемой является выбор метода прогнозирования. Строгое определение, что для прогнозирования показателей социальной сферы необходимо использовать тот или иной метод, нельзя; уточнение данного вопроса осуществляется для каждой конкретной отрасли и каждого показателя.

В исследуемой сфере, как правило, применяются не отдельные методы прогнозирования, а система этих методов. Чаще всего даже для

отдельных показателей необходимым становится сочетание методов прогнозирования и использование их комбинаций.

С учетом созданного в республике современного экономического состояния, которое коренным образом изменило существующие тенденции и усложнило информационное обеспечение, для краткосрочного прогнозирования показателей развития социальной инфраструктуры наиболее необходимым становится использование метода экспертных оценок.

Evolutionary Economics: The End of it All?

John Conway O'Brien

California State University, Fresno

5241 N. Maple Avenue

Fresno, California 93740-0054

USA

Received: August 27, 1992

Introduction. The purpose of this essay is to show that the system of values which underlies the evolutionary economies in both East and West is founded on shifting sands, that the lack of a firm foundation for such values is not only responsible for the confusion in which the USSR finds itself today, but also for much of the economic, ethical, political and social problems which haunt the United States. The effort here will be made to persuade the reader not simply to accept those values *cum grano salis* but to reject them. Accordingly, this paper suggests a return to the values that man has cherished since time immemorial.

The first part of this paper deals with the erosion and displacement of traditional values in the East which began with the Great October Revolution in 1917. The class struggle had taken on a new mantle. The atheistic communism of Karl Marx, fervently embraced by his powerful disciples, Lenin and Stalin, ushered in an era in which man was the measure of all things. At the same time, Darwinism, by its supposed refutation of the arguments against a universe of purpose and design, supplied grist for the Communist mill. The Soviet Union's emphasis on commercial and industrial growth has been at the expense of the moral and spiritual development of the people.

In the West, traditional values have been in large measure repudiated with no less devastating effects. Although the cause may not be found in Communism, it can also be attributed to the naturalists who deny the existence of a creator and all that it entails.

In the second part the distinction is made between Darwinian evolution and the historical evolution which has been underway since the beginning of the universe. Darwin's theory of mechanistic evolution is exposed to the criticism of Gertrude Himmelfarb and Jacques Maritain. Thomas H. Huxley raises his voice in support.

Part three deals with Veblen's conception of the evolutionary economy and his rejection of all that is spiritual. Pre-Darwinian science with its acceptance of natural law was no longer relevant. Ayres, in *the next part* eagerly accepts not only the views of Darwin, Huxley and Veblen, but also those of John Dewey. John Dewey's pragmatism was the answer to the breakdown of traditional morality in the USA, says Ayres. *In part five*, there follows a discussion of the views of Ayres on Dewey's continuum of endsmeans. Maritain's objections to Dewey's approach to this problem of the interrelationship between ends and means is discussed in some detail.

In part six, the search for purpose is examined under three subheadings. It is here asserted that the problem of values has not been adequately dealt with due to the intransigence of those scientists who have gone to great lengths to reduce metaphysics, around whose throne all values gather, to a meaningless study. Unlike the Darwinists, Pierre Lecomte du Nouy maintains that there is a direction, an impetus to evolution. It lies in the onward march of evolution toward Man with a superior conscience. Progress for him does not lie in improvements in man's material well being. It lies in the amelioration of man himself. At the end of this section, a historian of science discusses the weaknesses of Darwinism, points to its dissenters, whose numbers are legion, and highlights the existence of purpose in the universe and an end for man. Some concluding remarks follow.

V. AYRES AND MARITAIN ON DEWEY'S CONTINUUM OF ENDS-MEANS

What Dewey called the "instrumental" process, Veblen called the "technological" process. Both these pioneers, according to Ayres, recognized this process as "the life process of mankind". From this process we obtain the standards by which we judge right from wrong truth from error. [17, p.29] By noting the technological process as the source of all values, one emphasizes in so doing the importance of understanding the unfolding of this process. This is also true of Veblen's institutional process which he was wont simply to describe as archaic. Ayres went further and described Veblen's concept of institutional or ceremonial practices simply as "simulacra of scientific knowledge and technological skills". The tribal medicine man claims the credit for changes in the course of events which quite properly are to be attributed to technological change. By recognizing this fact, the distinction between technological reality and ceremonial fantasy, one is able to distinguish fancy from real values. [17, pp. 30-31] In this way the metaphysician who is engrossed in study of existence, properties and essences is displaced by the life process. [17, p. 35]

Since our values emerge from the life process, there is no reason to assign value to any thing, or to any act, unless it is because of its contribution to human life. These values are *ends*. Those activities which are undertaken for the purpose of attaining such ends are *means*. At this point, Ayres rejects the view that "means and ends exist independently of their place in the continuum of experience and have unique qualities by which each could be independently recognized". [17, p. 115] The falsity of this view is, says Ayres, easily demonstrated from experience. Do we work in order to eat? Do we eat in order to work? Do we engage in both activities in order to listen to a symphony orchestra? The practice of separating ends from means, Ayres attributes to a metaphysical dualism which is deeply rooted in our thinking and which has bifurcated not only all human experience but the universe itself¹. [19, p.224] This bifurcation has been under attack by Dewey in his writings on valuation, where he has emphasized the continuous process of valuation and what he has chosen to call the continuum of ends-means. [17, p. 115]

The philosopher, Jacques Maritain, notes that although Dewey in his *Theory of Valuation* placed himself on the side of traditional philosophy when he opposed the logical positivists, he, nevertheless, shared with them an anti-metaphysical bias. Although Dewey denies values any place in the natural sciences, he does admit the importance of their role in those sciences whose object is the study of human conduct². [8, pp. 403-404] Value judgments such as the rules of hygiene proposed by a physician are objectively based and can be experimentally verified. This, says Dewey, is true for all values, and "[A]ny theory which isolates valuation of ends from appraisal of means equates the spoiled child and the irresponsible adult to the mature and sane person". [20, p. 31]

Maritain's objections to Dewey's philosophy are here described with the utmost brevity. According to Maritain, Dewey's main weakness is to be found in his failure to appreciate the significance of the *bonum honestum*, the good as a right, and his unsuccessful endeavor to reduce ends to means. For Dewey, the object valued does not descend from the "a priori blue" nor as an imperative from "a moral Mount Sinai". [20, p. 32], [8, p. 407] "Does it work?" asks the pragmatist.

Maritain draws attention to following weaknesses in Dewey's efforts to include the means in the very constitution of the ends.

(1) *It goes without saying that any reasonable human being will renounce the pursuit of a treasure if he has in so doing to traverse a country where the inhabitants will cut his throat. In the concrete situation, Dewey argues that the treasure is not a desirable object, is not an end, has a negative value. It is sophistry, maintains Maritain, to reduce the end to the level of means and define "the end in terms of the general serviceability...of the means by which it can be obtained in any given case". [8, p. 408]*

Moreover, holds Maritain, even although the end, the treasure may be forsaken, it, nevertheless, is still an object to be desired, the end of a possible wish. Men have been known to expose their lives to danger in order to obtain a given object, one less valuable than human life, to wit: to climb to the top of Mount Everest; to organize an expedition to and from the moon; to bring succour to a colony of lepers. Every end, even if it is a means to some other end, has a value in itself. [8, p. 408]

(2) *Contrary to the healthy philosophy in which the means derives its value from the end to which it is directed, Dewey maintains the opposite point of view, deriving the value of the end from that of the means. Dewey is able to reach this conclusion by claiming that the end is simply a means to another end, to an ulterior end, and so on endlessly. This is what Dewey means by his continuum of ends-means. [20, pp.*

40-50] Dewey rejects all notions of an ultimate end for man, "a chimera of metaphysicians and churchmen,..." [8, p. 408]

Maritain admits the veracity of Dewey's claim that within the framework of time and with reference to particular ends the path of means and ends runs into infinity. But, argues Maritain, "[T]his is only possible because there is in man a natural desire for an end-happiness which is not particular but universal and which as such is superior to time, and for the sake of which all the rest is willed- a final end, in short". [8, p. 408]

Happiness as a final end would not, argues Maritain, appeal to Dewey and his anti-metaphysical philosophy. Such a philosophy in its indeterminacy may lean in one direction or another. A choice, whereby man places his ultimate end or happiness in the subsistent Good or in some other thing, has to be made. An experimental monist such as Dewey would view "some other thing" with alarm. Whatever it may be, it will not satisfy the desires of man and "the alternative really leaves too much chance for God". [8, p. 409]

(3) Dewey meets a third objection to his continuum of ends-means, namely, that it involves a regressus ad infinitum which renders all choice arbitrary and irrational, by claiming that a final end is not necessary since each link in the chain takes care of itself without regard to any succeeding link. The problem is that of providing a remedy for a situation in which there is a need, deficit or conflict. For Dewey the means are judged as good or bad, valid or invalid, to the extent that they can eliminate the need, deficit or conflict. No further reason is required. [8, p. 409]

Maritain, dissatisfied with Dewey's disclaimer, feels the need to look farther if the use of any means to the attainment of any end is not satisfactory. Some means to a given end may not be employed because of its overriding importance to the attainment of other ends. In this situation, Dewey recognizes: (a) the end is a coordination of activities; (b) the end-in-view is the means for effecting this coordination. By this process, Dewey claims to have banished any paradox surrounding "the idea of a temporal continuum of activities in which each successive stage is equally end and means". [20, p. 49] This, says Maritain, is Dewey's process of *growth*, which implicates the human being's whole capacity for desire... Although Dewey does not recognize it, his process of "growth" is really "nothing but a denatured equivalent or empirical counterfeit of happiness as a final end". [8, pp. 409-410]

Noting Dewey's observation that the necessary precondition of a free and progressive science of both things and morals was the abandonment by intelligence of a fixed and static end, Sidgwick, English philosopher and economist, indicates that the end for Dewey had neither terminus nor limit. "It [the end] is the active process of transforming the existing

საზოგადოებრივი
 ეროვნული ბიბლიოთეკა
 ავტომატიზაცია

situation. Not perfection as a final goal, but the ever-enduring process of perfecting, maturing, refining, is the aim of living". "Growth itself is the aim of living". [21, pp. 325, 327], [8, p. 410] Dewey obviously failed to understand the *bonum honestum*, the moral value *par excellence*. It is not to be evaluated as a means to an end. It transcends any order of means. It is the good as right and not because it satisfies a need, eliminates a deficit, or provides the solution to a conflict.

VI. THE SEARCH FOR PURPOSE

1. The Insularity of the Scientist. Although Darwin's theory of mechanistic evolution is neither demonstrable nor falsifiable by prediction, the materialists among us still cling tenaciously to it. Of course, in Victorian times the Darwinian theory was eagerly embraced by those who saw in it a way of escape from "restrictive" sexual and unjust political norms. Darwin in this way appears to have banished from the intellectual forest such towering oaks as ethics, aesthetics and metaphysics. Betraying a strong prejudice against religion, particularly Christianity, the ultimate goal of Darwinism seems to have been the destruction of such basic realities as "mind, purpose and ethical principles". [22, p. 193] Open minded scientists, concerned only with the facts, have by their scientific methodology closed their ranks to the metaphysician, the moral philosopher and the aesthetician, thereby implying that the only path to knowledge is that taken by the scientist³. All this, too, in spite of the fact that evolution, especially Darwin's account of the theory of biological evolution and the theory of natural selection, is strictly speaking "a vision which is primarily and ultimately metaphysical". [22, p. 195] But Darwin's bulldog, too, Thomas Henry Huxley, had nothing but contempt for the metaphysician. The method of the physical sciences was everything.

When Huxley claims that his Cinderella, science, saw order in the seeming disorder of the world, noted the unfolding of the great drama of evolution, with its mixture of pity and terror, on the one hand, and abundant goodness and beauty, on the other, he did not appear to reflect on the possibility that existence of order signaled design, that goodness existed for a purpose, and that he was really faced with a cosmos rather than a chaos. On the contrary, Cinderella noted that the foundation of morality was to reject "all lying", to believe nothing for which there was no evidence, and to ignore unintelligible propositions about things beyond the possibilities of knowledge. Science, he claimed, abjures any ethical code which is founded in philosophical speculation or theological creed. Rather, science believes "in that fixed order of nature which sends social disorganization upon the track of immorality, as surely as it sends physical disease after physical trespasses". [23, p. 146]

In this role of nature, Huxley saw neither purpose nor design, for he accepted the Darwinian theory as the basic explanation not only of man but the universe, too. Huxley saw in Darwinism a vision of the greatest heights to which man could aspire. "In [Darwinism] he could find no fault, no shortcomings. It represented to him the best, the most

enlightening which the ideology of science could provide. Nor did he see any fault with science". [24, p. 96] Huxley's belief, however, that the scientific method was the only path to knowledge was rejected by many of the greatest scientists of his time⁴. [24, p. 98]

By their stringent rules of methodology, scientists such as Sir Karl Popper and Thomas Kuhn have emulated Huxley by closing their ranks not simply to fascists and Marxists but to the moral philosopher and the metaphysician. The antipathy to metaphysics which can be traced to the Vienna Circle can also be seen in the writings of Jacob Bronowski when he rails against those "who crusade against the rational, whose values are received by mystic inspiration" and have therefore "no claim to the rationally derived values of the mind". [25, p. 68] At the same time, Bronowski took it upon himself to defend the French naturalist, Buffon, whose scientific theories had come under attack, but who, throughout the ordeal had, according to Bronowski, retained *le sentiment exquis de la dignite humaine*. [25, p. 65] In his reference to human dignity, Bronowski did not appear to notice that he had wandered from the scientist's path. That man, a human being, but just another animal according to Darwin and Huxley, has a dignity which is to be preserved is not a matter for science but for metaphysics. If scientists deny the existence of a moral code rooted in natural law and one to which all men are bound, then there is no such thing as a natural right. "Man has no dignity if he is not a rational animal essentially different from the brutes by reason of the spiritual dimension of his being", wrote Mortimer Adler in his essay on "God and the Professors".

In pointing to the exhortation in 1961 of the Nobel Laureate, Polykarp Kusch, to disabuse people of the notion that science will lead us to the better world of tomorrow and the emphasis of Vannevar Bush on the limitations of science, Jaki emphasizes the dangers inherent in the creation of a priesthood of scientists. The myth of science deals with quantities, statistics, pointer needles and such. This myth has "no place for values, for goals, for love, for hope, for honesty, that is, for the qualities without which no human life is conceivable". [22, p. 209] Something more is needed. Something which science is unable to provide.

2. Lecomte du Nouy, Intelligence and Telefinalism. The dangers in assuming that the scientific method is the only path to knowledge and the key to the better world of tomorrow are multiplied by the arguments for intelligence, arguments advanced by the pragmatists William James and John Dewey wherein it is claimed that intelligence is effective instrument in changing the world. Earlier in his own inimitable fashion, Thomas H. Huxley, attributed to intelligence the power to soothe the beast insofar as it had already "converted the brother of the wolf into the guardian of the flock". [23, p. 85]

Unlike Clarence Edwin Ayres who attributed progress to the scientific and technological advances which have provided us with the highest standard of living ever known to mankind, Lecomte du Nouy rejects a concept of progress which is a measure of the improvements in man's physical well

being. True human progress is not to be associated with improvements in the tool-making process. The bathroom of today, the radio and television, the jet plane have all played a part in the development of our civilization but they are not prime movers. They are fruits of intellectual activity; they are not causes of progress. [26, p.146]

Civilization is really concerned with the ethical progress of the individual. Material progress which follows in the wake of scientific and technological advances would be in vain if it were not accompanied by ethical progress. Ethical progress is necessary in order to ensure that the fruits of technology are not used to sustain immoral ends. It is this situation which Lecomte du Nouy had in mind when he wrote that intelligence, by itself, is dangerous, unless it is "subjected to the intuitive or rational perception of moral values". With the advent of atomic power and the production of the atomic bomb, the genius of pure intelligence, devoted entirely to the goals of the scientist, "brutally challenged the security of all mankind". Now the inhabitants of Spaceship Earth are haunted by the nightmare of a nuclear holocaust. Lecomte du Nouy expressed the dilemma in these words. "For the first time in the history of man the conflict between pure intelligence and moral values has become a matter of life and death". [26, p. 153]

Lecomte du Nouy, contrary to Ayres who set great store by our living "in a golden age of scientific enlightenment and artistic achievement", [17, p. 13] grace a *technology*, argues that the true progress which follows in the wake of evolution manifests itself in the amelioration of man himself. The problem as seen by Lecomte du Nouy lies within man himself. It is a struggle of man against himself, of the spirit against the body. This view of Lecomte du Nouy is reminiscent of Thomas Huxley when he wrote of one vast polity in which absolute justice would reign, but in which the struggle for existence would remain. "[E]very child born into the world...will have to learn the lesson of self-restraint and renunciation. But the practice of self-restraint and renunciation is not happiness, though it may be something much better". [23, p.44] This feature of human existence Lecomte du Nouy recognizes when he points to man's need to dominate his animal instincts. The desire for comfort, for the satisfaction of man's animal needs, for the procreation of the species are not bad in themselves. Man's freedom, however, is limited when he allows himself to be dominated by these instincts. Such a bondage is normal for the animal. In man it is an evil. This is what Lecomte du Nouy means by his telefinalist morality. It means the development of the conscience to a higher level. It does not deny man life's pleasures. On the contrary, man will know the true satisfaction derived from acting as true man, rather than as one at the mercy of his appetites and instincts. [26, p. 151]

Thus, the view of Lecomte du Nouy runs counter to the materialist view of Ayres. The advance of civilization is not reflected in technological advancement alone. It is not measured by improvements in man's material well being. Such views fail to note man's need to develop intellectually, morally, spiritually and artistically. Man, after all, is something more than a cow chewing the cud. The real goal civilization as such giants in this

field as Albert Schweitzer and R.H.Tawney had pointed out is the perfectibility of man himself.⁵ For Marx, too, the ultimate goal of communism was the new man, one free and independent, truly human at last.

It is this concept which Lecomte du Nouy has in mind when he discusses his teleological hypothesis. Since the beginning of life on earth, telefinalism has so adjusted the progress of evolution and acted as a "distant directing force tending to develop a being endowed with a conscience, a spiritually and morally perfect being." [26, p. 87] Thus, for Lecomte du Nouy a civilization which depended for its progress on scientific and technological development was doomed in the end to failure. The telefinalist goal will have been attained when man has developed a superior conscience. This view, again somewhat paradoxically, seems close to that expressed by Huxley, when, reflecting on the meaning of the expression "survival of the fittest" and the "cosmic progress", he wrote as follows:

Social progress means a checking of the cosmic process at every step and the substitution for it of another which may be called ethical progress; the end of which is not the survival of those who may happen to be the fittest, in respect of the whole of the conditions which obtain but of those who are ethically the best. [23, p. 81]

Lecomte du Nouy is disappointed by the failure of intelligence to bring about a reconciliation between religion and science. Instead, therefore, of promoting the evolutionary process, intelligence can work against it. Science by assisting man through technological advancement to wrest from a niggardly nature its fruits has promoted the goals of civilization and accelerated the evolutionary process. Science by the discovery of laws whose application enables man to control his environment has rendered invaluable service to the cause of humanity. But rational thinking at the same time has made wars more and more deadly. Doubtful of humanity's ability to escape the dangers of the nuclear holocaust which lurks in the offing, Lecomte du Nouy suggests that no solution to the dilemma posed by the conflict between pure intelligence and moral values will be found until "the ultimate solution is sought in an extension of the concept of evolution to the whole of nature, including man and his intellectual and moral development". [26, p. 246]

Not only does Lecomte du Nouy attribute the possibility of the destruction of life on this planet to intelligence, but he also blames it for struggling against itself and the onward march of evolution "by fighting the idea of God,⁶ the notion of absolute good and evil, by denying the existence of a goal and suppressing all significance to life and the efforts of man,..." [26, p. 252] The key to future advancement, says Lecomte du Nouy, lies in his telefinalism, the development in man of a superior conscience.

3. **Jaki's Pointers of Purpose.** In his outstanding work on the history of science, *The Road to Science and the Ways to God*, Stanley L. Jaki, historian of science, physicist and theologian, in an endeavor to refute the claims of the Darwinists that the world had evolved and had not been created by a Supreme Being out of nothing, devoted a chapter to that topic under the heading of "Pointers of Purpose". In 1990, he went even farther and produced a book called *The Purpose of It All*. In order not to encumber this essay with too many examples of the flaws he finds in Darwinism, a few of his more powerful arguments are here discussed, selected in the main from his *Pointers*.

At the start of this chapter, Jaki swiftly demolishes the view of Jacques Monod, a French scientist, expressed in his *Chance and Necessity: An Essay on the Natural Philosophy of Modern Biology*, 1971, that man's intellectual evolution was nothing more than a struggle to eliminate the bogeyman of contingency, that is, the possibility of nonexistence is feasible, and that in accordance with the metaphysical principle of causality God is the source of that which is empirically given, man and the universe. Monod asserted that scientific practice had made in the beginning an unconscious choice by which the evolution of culture was launched on a one-way path. This track nineteenth century scientism saw as leading with certainty "to an empyrean noon for mankind". Instead, Monod claimed that what was opening before us was "an abyss of darkness". [27, p. 279] Life according to Monod was a matter of mere chance and necessity. Monod's own efforts, says Jaki, reflect neither chance nor necessity but a high degree of purposefulness. Moreover, contrary to Monod, the early scientific record, says Jaki, shows a high degree of consciousness and complaints about "an abyss of darkness" may be found only in beings with a sense of purpose. The attempt by Monod to explain life without any sense of purpose, common in many of today's publications of that sort, is a relic of Darwin's theory of natural selection. [27, pp. 279-280]

Jaki, reflecting on the success that had followed in the wake of the publication of the *Origin of Species*, noted that Thomas H. Huxley, seemed the only one around who faced up to the difficulties posed by Darwin's theory. The question of purposefulness was the most fundamental. Huxley noted the arrangement of different kinds of animals into groups and the subordination of one group to another. Instead of attributing this phenomena to "the origin of a design [which] is an intelligent act animated by purpose" [27, p. 280], Huxley, of course, found the explanation in Darwin's theory of natural selection.

On this point Darwin, himself, was not without misgivings. After all, he had not provided any empirical evidence that natural selection had ever produced a new species⁷. Darwin's own words confirm this assertion. In a letter written in 1861, after the publication of the second edition of the *Origin*, he explained his dilemma:

But I believe in nat. selection, not because I can prove in any single case that it has changed one species into another, but

because it groups and explains well (as it seems to me) a lot of facts in classification, embryology, morphology, rudimentary organs, geological succession and distribution. [27, p. 440]

At the same time, however, Huxley had doubts about the Darwinian theory of evolution and natural selection which claimed that something emerged out of somewhere it had hitherto never been and that on the assumption that the process by which this evolution took place consisted of steps which "are very numerous and practically undetectable." [22, p. 189] Huxley's misgivings prompted him on November 23, 1859, to write the following words to Darwin:

The only objections that have occurred to me are, 1st, that you have loaded yourself with an unnecessary difficulty in adopting Natura non facit saltum so unreservedly....And 2nd, it is not clear to me why, if continual physical conditions are of so little moment as you suppose, variations should occur at all. [10, p. 226]

The unwillingness of Darwinists to accept design and purpose is reflected in Darwin's antipathy to anything savoring of teleology and metaphysics. This shirking of the question of purpose and design is to be seen in the Darwinists' failure to explain the interest of the morphologist in the meaning and purpose of organisms, their significance and end. Organisms display a unity, a wholeness of things which is much more "than the mere mechanical juxtaposition of parts. It is that perspective of wholeness which reveals purpose and ultimately permits a genuine reference to the Creator,..." [27, p. 286]

With the mass of detailed facts at its disposal, with the exclusion from its vision of the Creator and the orderly world He had created out of nothing, the Darwinian theory satisfied the hunger for the elimination of metaphysics⁸. In due course, the Darwinian hypothesis would be eagerly embraced by such Americans as Thorstein Veblen, Clarence Edwin Ayres and John Dewey. Their world was one in which facts ruled. The moral philosopher had been eliminated. His place, and the making of value judgments was taken over by men "who are *hic et nunc* engaged in action." [8, p. 406] The world of these Darwinians was a world of change where everything was in a state of flux, or as Williams James was wont to say: everything is plastic. Veblen looked for a fortuitous *drift* of things in the right direction. Ayres was ecstatic at the elimination of metaphysics, the magical theory taboos of the medicine man and was dedicated to that theory of progress which manifested itself in a standard of living unsurpassed in the history of man. John Dewey, for whom metaphysics was simply a conglomeration of words, postulated growth as the end, or the means to we know not what. The objective of the craving for the elimination of metaphysics, to be attributed mainly to the writings of Herbert Spencer in the second half of the nineteenth century, is beautifully described, although somewhat sardonically, by Jaki: "[It] was repose in

the endless flux and reflux, a happy acceptance of the prospect that man and mankind were bubbles on unfathomable deep and dark waves, bubbles free of eternal purpose and unburdened with eternal responsibilities". [26, p. 286]

This, however, was not the real issue as far as Jaki was concerned. The issue, which clearly demanded a perspective in time, was between a divine creation and a man-made chaos. If it was truly man-made, then there could be no order in that chaos. For if a chaos has to have a value for the scientist, if the scientist is to probe "the order in nature", then he has to be exposed to a *chaos designed*. Failure to examine design in the chaos is, proposes Jaki, the most signal failure of most evolutionists since the time of Darwin. [27, p. 287]

However, perhaps the most important point made by Jaki, and one which serves to provide a link between his thinking and that of Pierre Lecomte du Nouy, is again the perspective of time. For Lecomte du Nouy evolution was moving toward the development in Man of a superior conscience. His telefinalism extended evolution to the moral and spiritual realm. If we suppose one day, he writes, that Man, because of the advance of science, knows all, it is then reasonable to infer that he, no longer interested in material things, the object of science, might succumb to the basest of passions or to boredom. [26, p. 249] Such a deterioration of Man would work against evolution. The goal of evolution must therefore be the development of the superior conscience in man. Moral values have great prestige; moral values are respected universally. [26, p. 251] The moral man is therefore the goal of evolution. This is the telefinalism of Lecomte du Nouy.

Such a goal, however, can only be reached in the perspective of time. This, says Laki, is what the Darwinists failed to see. Darwin's theory, not his vision, of evolution failed because it did not foresee "that time needed a womb, a purpose,... For evolution has a direction marked by time's arrow analogous to the one designed to mark direction, which through its very meaning serves as a pointer of purpose". [27, p. 296]

CONCLUDING REMARKS

The complete rejection in the East and to a very great extent in the West of the traditional code of ethical values has not only adversely affected the evolution of these economies but also the development of the whole of these societies and their peoples. The problem created is really a spiritual malady. In the East, the cause of the disease is to be found in the doctrines of Marxism which brought forth a new society, one based on atheistic Communism. Darwin was not needed there, but he did make his contribution by providing grist for the atheist's mill. The disappearance from the Soviet Union of the traditional code of moral values has resulted in the commission of atrocities hitherto unprecedented in the annals of history. Science had a role to play there. At the present time, the Soviet Union finds itself in a state of chaos as a result of its severance from those values which are the cement which binds a people and its civilization

together. In the Eastern bloc, desperate efforts are being made by the people there to free themselves from a system of values which is foreign to the nature of man.

In the West much of the erosion of traditional values is to be attributed to the hierophants of Darwinism and their complaisant followers who still cling tenaciously to a theory which has been dismissed by countless eminent scholars as a high-sounding farrago. Human reason revolts at the suggestion that the great sequence of events which culminated in the creation of such an extraordinary creature as Man, as Woman, and a universe breathtaking in its promise and splendor is the result of blind chance. Scientists who dismiss metaphysics, ethics and religion as subjects not worthy of study show an intolerance which is at odds with man's quest for knowledge. To blot out the truths of religion is to take the spring from the year. In the USSR there are only three seasons. The scientific path is not the only road to truth.

In the USA, American institutionalists such as Clarence Edwin Ayres in his tendentious writings claimed that the outmoded system of ethical values has been finally displaced by the instrumentalism of John Dewey. It has been here argued that ethical chaos followed in its train. John Dewey's instrumentalism, his continuum of ends-means, has been revealed as false, as falling when exposed to the scrutiny of reason. Nevertheless, it still holds countless scholars in thrall in spite of the fact that like Darwinism it has been tried and found wanting. Much of the distemper in American society can be traced to this philosophy which attacked a system of ethical values that had perdured the test of time and offered in its place a philosophy that is without hope, no different in that respect from either Darwinism or Marxism.

Scientists, Darwinians and pragmatists should show a greater tolerance for knowledge and values discovered beyond the ken of the scientist. After all, Man is an ethical animal who has been able to live without science for millions of years. A life without ethics is for him impossible. After all, as Thomas H. Huxley has pointed out, it is Man's moral sense which subdues the ape and suppresses the tiger in him, making social life thereby possible. The intolerance of such scientists impedes the onward march of evolution toward a human being in whom a stronger moral sense, a superior conscience has developed. Such an individual will enjoy a greater freedom than formerly insofar as he has been able to escape from the bondage of his instincts. A well-developed moral animal of this sort may do much to reduce the suffering that is man's lot. It is good and useful to look at the world as it is.

ENDNOTES

1. For a view of metaphysics which is completely opposed to that of Ayres, Veblen and Dewey, *inter alios*, the reader is referred to the Gifford Lectures of Stanley L. Jaki. These lectures were delivered over a period of two years, 1974-76 and at Adam Lord Gifford's request were to be "aimed at an audience in which scholars in the lecturer's field form almost

a perceptible minority". [27, p. vii] Earlier "Lord Gifford had pleaded for a renewed interest in the metaphysical quest for the reality of a God as the only support of that universal intelligibility which alone can satisfy man's inquiring mind and provide a solid basis for his action". [27, p. 3] On the contribution to science of medieval scholars, Jaki writes: "Long before Descartes set forth his method to enable man to become master and possessor of nature, Hugh of Saint Victor emphatically declared in a widely read work [*De sacramentis fidei christianae*] - with an eye on Genesis-that God created man 'to be the owner and master of the world'. Hugh of Saint Victor was one of many who kept their eyes fixed on Genesis as on a guiding star.... It was beheld as the target of the quest for the ultimate in intelligibility which is someone infinitely greater than one's own self. This was the reason why the steps to God functioned as stepping stones to science". [27, p. 49] Jaki's respect for scholarship in the Middle Ages is to be contrasted with the view of a well-known scientist who had embraced the philosophy of the American pragmatists. "Our values since the Renaissance have evolved by just such steps. There are of course casuists who, when they are not busy belittling these values, derive them from the Middle Ages, but that servile and bloody world upheld neither independence nor tolerance, and it is from these, as I have shown, that the human values are rationally derived". [25, p. 68]

2. Dewey talks of natural and social goods, but does not appear to distinguish any as specifically moral values. There is no separate subject matter of moral knowledge, and hence, no such thing as an isolated ethical science. Instead of speculation upon an ultimate standard of right or on the nature of man's final end, one is to utilize, physiology, anthropology, and psychology to discover all that can be discovered of man, his organic powers, and propensities. The social arts, law, education, economics and political science, are to be regarded as instruments to be used in intelligent methods of improving the common lot". [21, p. 326-327]

3. In several of his works, the historian of science, Stanley L. Jaki, noted the contempt which some scientists have shown for religion and metaphysics. Two of such debunkers of metaphysics are Sir Karl Popper and Thomas S. Kuhn. [28, p. 57] (For Jaki's analysis of Kuhn's paradigms in the latter's *The Structure of Scientific Revolution*, see chapter 15 in Jaki's *The Road to Science*.) In an essay on "Order in Nature and Society: Open or Specific?", Jaki suggests that Popper saw the chief threat to his open society to lie in religion. This was to be deduced from the manner in which Popper ridiculed the way of life in the Middle Ages. [22, p. 111] Popper in language that has been eagerly used by opponents of metaphysics such as Veblen, Ayres, and Dewey, describes "the close society [as one] characterized by the belief in magical taboos, while the open society is one in which men have learned to be to some extent critical of taboos, and to base decisions on the authority of their own intelligence...." [29, p. vol.I. pp. 202-203] After having, as Jaki says "heap[ed] scorn on the Middle Ages," [22, p.111] Popper then asks whether it is "necessary to ask which attitude is more Christian, one that longs to return to the "unbroken harmony and unity" of the Middle Ages,

or one that wishes to use reason in order to free mankind from pestilence and oppression?" [29, vol.II, pp. 24-25] Later on in this work, Popper assumes the rational interpretation of the history of the Middle Ages in opposition to that "anti-rationalist" stance of Arnold Toynbee. In contrast to Toynbee, Popper does not wish to go back to what he calls "the cage, to the oppressions, superstition and pestilences of the Middle Ages". [29, vol.II, p. 303]

4. In another work Jaki confirms this claim by a long citation from *Darwinism Today*, 1907, Written by V.L. Kellog, professor of biology at Stanford University in California. Kellog remarked on the fact that scientific criticism of Darwinism had begun to make itself apparent "outside of strictly biological and naturo-philosophical circles." Kellog continues: "Such older biologists and natural philosophers as von Baer, von Kolliker, Virchow, Nageli, Wigand, and Hartmann, and such others writing in the nineties and in the present century as von Sachs, Eimer, Delage, Haacke, Kassowitz, Cope, Haberlandt, Henslow, Goette, Wolff, Driesch, Packard, Morgan, Jaekel, Steinmann, Korschinsky, and de Vries, are examples of the anti-Darwinian ranks. Perhaps these names mean little to the general reader; let me translate them into the professors of zoology, of botany, of paleontology, and of pathology, in the universities of Berlin, Paris, Vienna, Strasburg, Tubingen, Amsterdam, Columbia University, etc...." [30, p. 34] In the same work of Jaki, Thomas Hunt Morgan, a well-known biologist, expresses the belief that modern zoologists and botanists if questioned about their relation to Darwin's theory of evolution would "while professing in a general way to hold this theory, most biologists have many reservations and doubts which they either keep to themselves, or, at any rate, do not allow to interfere either with the teaching of the Darwinian doctrine or with the applications they make of it in their writings". [30, p. 35] It should also be noted in this regard that Thomas Kuhn in 1970 indicated, with the approval of Sir Karl Popper in 1983, that a scientist "might not wish to reject a refuted theory if there were no alternative theory to displace it". Bruce J. Caldwell, "Clarifying Popper", *Journal of Economic Literature*, March, 1991, vol. XXIX, Number 1, p. 4.

5. With a concession to those such as Veblen, Ayres and Dewey who stand in awe before the tool-making process and institutions, Albert Schweitzer defines in 1923 complete civilization as consisting empirically in the realization of "all possible progress in discovery and invention and in the arrangements of human society" and then proceeds to the heart of the matter by exhorting one and all to see to it "that they work together for the spiritual perfection of individuals which is the real and final object of civilization". Albert Schweitzer, *The Philosophy of Civilization*, The Macmillan Company, New York, 1950, p. 331. Describing humanism as the antithesis, not of theism or Christianity, but materialism, and nothing at the same time the role of capital and institutions in the evolution of society, a distinguished British economic historian explained its essence with these words: "It [humanism] is the attitude which judges the externals of life by their effect in assisting or hindering the life of the

spirit. It is the belief that the machinery of existence—property and material wealth and industrial organization, and the whole fabric and mechanism of social institutions - is to be regarded as means to an end, and that this end is the growth towards perfection of individual human beings". R.H. Tawney, *Equality*, Barnes & Noble, New York, 1931, p. 85. Unlike Dewey, Tawney could distinguish between ends and means and recognized the ultimate goal of growth, a metaphysical one.

6. One wonders at the delight and scorn which the rationalists display in their rejection of God and their endless attack on the "magical taboos" of religion. Did not Pascal have such individuals in mind when more than three hundred years ago he wrote these comments on the sceptic and the soul? "*Pretendent - ils nous avoir bien rejoui, de nous dire qu'ils tiennent que notre ame n'est qu'un peu de vent et de fumee, et encore de nous le dire d'un ton de voix fier et content? Est-ce donc une chose a dire galement? Et n'est-ce pas une chose a dire tristement, au contraire, comme la chose du monde la plus triste?*" *Pascal's Pensees, nouvelle edition par Philippe Sellier, Mercure de France, La France, 1976, p. 365.* The following observation by a leading secular humanist and distinguished proponent of the Darwinian revolution, in a word a Neo-Darwinist, would assuredly have raised the hackles of Pascal. "For my own part, the sense of spiritual relief which comes from rejecting the idea of God as a supernatural being is enormous. I see no other way of bridging the gap between the religious and the scientific approach to reality.... The mental life of humanity is no longer a civil war but a corporate civilization". Julian S. Huxley, *Religion Without Revelation*, New York, Harper and Row, 1957, p. 24.

7. G.K. Chesterton took it upon himself to make great fun of the Darwinians in this regard. Pointing to the difficulty involved in keeping a monkey untill it becomes a man, Chesterton wrote: "Sometimes the professor with his bone becomes almost as dangerous as dog with his bone. And the dog at least does not deduce a theory from it, proving that mankind is going to the dogs-- or that it came from them". The Darwinian theory of evolution and natural selection denies man equality with his fellow, with "ominous consequences [that] loom large". [28, p. 81]

8. Relative to Popper and the scientific methodology a former positivist writes: "Something is awry with an appeal for an open intellectual society, an appeal defending itself on liberal grounds, that begins by demarcating certain means of reasoning as forbidden and certain fields of study as meaningless. The intolerance of modernism can be best seen in its most tolerant earthly kind. In *The Open Society and Its Enemies*, (1945) Karl Popper... closes the borders of his open society to psychoanalysts and Marxists..." Donald N. McCloskey, *The Rhetoric of Economics*, University of Wisconsin Press, Madison, Wisconsin, 1985, p. 23. The meaninglessness of metaphysics is emphasized by Rudolf Carnap in his essay with the title "The Elimination of Metaphysics Through Logical Analysis of Language". Subsection 6 of this article is headed *Meaninglessness of all Metaphysics*. Another essay by the same author entitled "The Old and the New Logic", has a section with the title *The Elimination of Metaphysics*. A. J. Ayer,

editor, *Logical Positivism*, The Free Press, New York, 1959, pp. 60-81, pp. 133-145. On the opposition of members of the Vienna Circle, and certain others, to the study of metaphysics, Jaki gives the following rejoinder: "Einstein the scientist-philosopher is an invaluable witness on behalf of natural theology. A. Carnap, a Neurath, a Russel, a Reichenbach, a Bridgman, in sum all the positivists and operationists who have set the tone of philosophy and of philosophy of science for the last half century, were fully aware of the unabashedly metaphysical character of Einstein's science. Some of them begged him...to state that experimental data were the trigger of his speculations and achievements"...."[Einstein] kept telling them that every true theorist was a tamed metaphysician no matter how pure a positivist he fancied himself". [27, p. 195]

References

1. Boulding, Kenneth E., *Evolutionary Economics*, Beverly Hills, California, Sage Publications, 1981.
2. Gorbachev, Mikhail S., *The Challenges of Our Times. Disarmament and Social Progress*, New York, International Publishers, 1986(b).
3. Solzhenitsyn, Aleksandr, *East and West*, New York, Harper and Row Publishers, 1980.
4. Ayres, Clarence E., *Huxley*, New York, W.W. Norton & Company, 1931.
5. Solzhenitsyn, Aleksandr, *Warning to the West*, New York, Farrar, Straus and Giroux, 1976.
6. McLellan, David, *Karl Marx Selected Writings*, Oxford, England, Oxford University Press, 1977.
7. Fromm, Erich, *The Sane Society*, Chicago, Illinois, Holt, Rinehart and Winston, 1955.
8. Maritain, Jacques, *Moral Philosophy*, New York, Charles Scribner's Sons, 1964.
9. Himmelfarb, Gertrude, *Darwin and the Darwinian Revolution*, New York, W.W. Norton & Co, 1959, 1962.
10. Darwin, Francis, *The Autobiography of Charles Darwin and Selected Letters*, New York, Dover Publications, Inc., ed.1958, 1892.
11. Darwin, Charles. *The Origin of Species and The Descent of Man*, Chicago, Illinois, Encyclopedia Britannica, Inc.,1952.
12. Huxley, Thomas H., *Man's Place in Nature and Other Essays*, New York, E.P. Dutton & Co.,1906
13. Messner, Johannes, *Social Ethics*, St. Louis, Missouri, B. Herder Book Company, 1965, 1949.
14. Diamond, Sigmund, *The Reputation of the American Businessman*, New York. Harper & Row Publishers, 1955.
15. Veblen, Thorstein, *The Place of Science in Modern Civilization*, New York, B.W. Huebsch, 1919.
16. Ayres, Clarence E., *The Nature of the Relationship Between Ethics and Economics*, Chicago, Illinois, Chicago University Press, 1918.

17. Ayres, Clarence E., *Toward a Reasonable Society*, Austin, Texas, University of Texas Press, 1961.
18. Scheler, Max, *Formalism in Ethics and Non-Formal Ethics of Values*, Evanston, Illinois, Northwestern University Press, 1973.
19. Ayres, Clarence E. *Theory of Economic Progress*, Chapel Hill, North Carolina, The University of North Carolina Press, 1944.
20. Dewey, John. *Theory of Valuation*, Chicago, Illinois, The University of Chicago Press, 1939.
21. Sidgwick, Henry. *Outline of the History of Ethics*, New York, Macmillan & Co., Sixth Edition, 1931, 1886.
22. Jaki, Stanley L. *The Absolute and the Relative*, Lanham, Maryland, The University Press of America, 1988.
23. Huxley, Thomas H. *Evolution & Ethics*, London, Macmillan & Co., 1911.
24. Jaki, Stanley L. *Chance or Reality*, Lanham, Maryland, The University Press of America, 1986(a).
25. Bronowski, Jacob. *Science and Human Values*, New York, Harper & Row, 1956, 1968.
26. Lecomte du Nouy, Pierre. *Human Destiny*, New York, Longmans, Green and Co., Inc., 1947.
27. Jaki, Stanley L. *The Road of Science and the Ways to God*, Chicago, Illinois, The University of Chicago Press, 1978.
28. Jaki, Stanley L. *Chesterton. A Seer of Science*, Urbana and Chicago, Illinois, The University of Illinois Press, 1986(b).
29. Popper, Karl. *The Open Society*, New York, Harper & Row, 1945.
30. Jaki, Stanley L. *The Only Chaos*, Lanham, Maryland, University Press of America, 1990.

ეკონომიკური ეკონომიკა - არის კი ყველაფრის გვირგვინი?

ჯონ კონვეი ო'ბრაინი

კალიფორნიის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

რეზიუმე. სტატიის მეხუთე ნაწილში (აირესი და მერიტაინი დიუის კონტინუუმში: ფასეულობანი, რომლებიც მოხმარებაში ვლინდებიან საქმიანობა ამ ფასეულობათა მისაღწევად) მოცემულია აირესის და მერიტაინის შეხედულებები კონტინუუმზე: ფასეულობანი რომლებიც მოხმარებაში ვლინდებიან საქმიანობა ამ ფასეულობათა მისაღწევად. კერძოდ, მოცემულია ჯონ დიუის ადამიანის მიზნობრივი განწყობის და მათ მიღწევის საშუალებების საკითხის კრიტიკა.

სტატიის მეექვსე ნაწილი (მიზანდასახვის კვლევა) შედგება სამი ქვენაწილისაგან: (1) მეცნიერის წინასწარგანწყობა, რომელშიც აღნიშნულია დარვინიზმის წინასწარგანწყობა რელიგიის, კერძოდ კი ქრისტიანობის წინააღმდეგ. აღნიშნულია, რომ დარვინიზმის საბოლოო მიზანია ისეთი რეალობების უარყოფა, როგორცაა გონება, ნებისყოფა და ზნეობრივი პრინციპები; (2) ლეკომ დე ნოუ, გონება და მიზნის სიშორე. აქ მოცემულია ლეკომ დე ნოუს თეოლოგიური კონცეფციის ანალიზი, კერძოდ იგი თვლის, რომ ნამდვილი ადამიანური პროგრესი დამოკიდებულია არა მატერიალურ წარმოებაზე, ტექნიკასა და მის ბაზაზე მატერიალური კეთილდღეობის გაუმჯობესებაზე, არამედ უმთავრესად აზროვნების წესის, საკულთარი მეს გაუმჯობესებაზე. (3) მიზანდასახვა ჯეკისთან. ამ ქვენაწილში მოცემულია მეცნიერ-ისტორიკოსის სტენლი ჯეკის შეხედულებების ანალიზი, რომელიც კერძოდ თვლის, რომ დროება, მსოფლგაგება საზოგადოდ საჭიროებს არსობის სათავეების და მიზანდასახვის განსაზღვრას.

სტატია მთავრდება დასკვნითი შენიშვნებით (რეზიუმეებით).

Эволюционная экономика: венец ли всего?

Джон Конвей О'Брайен

Калифорнийский государственный университет

Резюме. В пятой части статьи ("Айрес и Мэритайн о континууме: ценности проявляющиеся в потреблении - деятельность по достижению этих ценностей Дьюи") дан анализ взглядов Айреса и Меритайна на континуум: ценности проявляющиеся в потреблении - деятельность, предпринимаемая для достижения этих ценностей. В частности дана

критика Дж.Дьюи по вопросу целевых установок человека и средств для реализации этих целевых установок.

Шестая часть статьи ("Исследование целеполагания") состоит из трех подчастей: (1) "Предубежденность ученого", в которой подчеркивается, что проявляя сильную предвзятость по отношению к религии, в частности христианства, конечная цель дарвинизма заключается в отрицании таких базовых реальностей как разум, воля и нравственные принципы; (2) "Леком де Ноу, Разум и отдаленность цели". Здесь дан анализ теологической концепции Леком де Ноу, который считает, что настоящий человеческий прогресс не связан с улучшением материального производства, техники, и на этой основе материального благосостояния, а в первую очередь состоит в улучшении своего "Я", качества разума, мышления; (3) "Целеполагание у Джеки". В этой подчасти дан анализ взглядов ученого-историка Стенли Л.Джеки, который в частности считает, что "время, как и миропонимание вообще, нуждается в определении как истоков бытия, так и целеполагания".

ეკონომიკის სერვიზაცია - საზოგადოების პოსტინდუსტრიული განვითარების მნიშვნელოვანი მახასიათებელი

რ. ასათიანი

თბილისი 380002 უნივერსიტეტის ქ. 2
 ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
 სახელმწიფო უნივერსიტეტის პოლიტიკური
 ეკონომიკის კათედრა
 შემოვიდა 10.02.93

რეზიუმე. მომსახურების სფეროს, ძირითადი ეკონომიკური მაჩვენებლებით, დომინირებული მდგომარეობა უჭირავს განვითარებულ საბაზრო სისტემაში. ბოლო ათწლეულში ჩამოყალიბებულმა პროცესებმა საზოგადოებრივი ცხოვრების თვისებრივი გარდაქმნის მკვეთრად გამოხატული ორიენტაცია მიიღო. ეს განსაკუთრებით გამოვლინდა, ერთი მხრივ, ერთობლივი მოთხოვნის განუხრებლ ზრდაში, მეორე მხრივ - ეკონომიკის პროგრესულ სტრუქტურულ ცვლილებებში, უპირატესად იმ დარგების დაჩქარებულ განვითარებაში, რომლებიც აწარმოებენ მომსახურების ახალ სახეებს. ეკონომიკის სერვიზაცია მოიცავს ცივილიზებული სამყარო. მატერიალური წარმოება მიზეზმედველობრივ კავშირურთიერთობაში აღმოჩნდა მომსახურების სფეროსთან. მომსახურება როგორც წარმოებითი, ისე პირადი მოხმარების სწრაფად მზარდი ინგრედიენტი გახდა. უფრო მეტიც, მომსახურების სფეროს არნახულმა პროგრესმა თვისებრივად ახალი ეტაპი შექმნა საწარმოო ძალეების განვითარებაში, გამოიწვია კაპიტალიზმის გადაზრდა უფრო მაღალ ისტორიულ ფაზაში - დასაბამი მისცა პოსტინდუსტრიულ ერას.

ნაშრომში, მდიდარი სტატისტიკური მასალების ანალიზის საფუძველზე, ახსნილია განვითარებულ ქვეყნებში მომსახურების სფეროს დივერსიფიკაციის კანონზომიერი პროცესი და მისი განმაპირობებელი ძირითადი ფაქტორები, გაშუქებულია ეკონომიკის სერვიზაციის თვისებრივი მახასიათებლები, ნაჩვენებია მომსახურების სფეროს როლი საზოგადოების პოსტინდუსტრიულ განვითარებაში.

განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკისათვის დამახასიათებელია მომსახურების სფეროს ხვედრითი წილის არსებითი გადიდება საზოგადოებრივ წარმოებასა და პირადი მოხმარების სტრუქტურაში. ამჟამად მან ყველა ძირითადი მაჩვენებლით, მათ შორის, დასაქმებულთა რიცხოვნობით, წინ გაუსწრო მატერიალური წარმოების სფეროს და გადაიქცა ეკონომიკის უმსხვილეს სექტორად. ამ პროცესმა მიიღო ეკონომიკის სერვიზაციის სახელწოდება. აშშ-სა და დასავლეთ ევროპაში იგი დაიწყო ჯერ კიდევ 60-იან წლებში, ხოლო იაპონიაში შედარებით გვიან - მხოლოდ 70-იანი წლებიდან. მაგალითად, 1955-1970 წლებში იაპონიის ერთობლივი შინაგანი პროდუქტის სტრუქტურაში მომსახურების სფეროს ხვედრითი წილი გადიდა მხოლოდ 0.4%-ით 1970-1985 წლებში - 10.9%-ით; 1970-1986 წლებში მომსახურების სფეროში დასაქმებულთა ხვედრითი წილი გაიზარდა 39.6-დან 55.1%-მდე ე. ი. ამ პერიოდში საშუალო წლიურმა მატების ტემპმა შეადგინა 0.2%, მაშინ როდესაც მთელს მეურნეობაში იგი მხოლოდ 0.8% იყო [1, გვ. 141]. მიუხედავად მომსახურების სფეროს განვითარების მაღალი ტემპებისა, სერვიზაციის ძირითადი მაჩვენებლებით იაპონია ჩამორჩება აშშ-სა და დიდ ბრიტანეთს. ამჟამად აშშ-ში ყოველი ათი მომუშავედან შეიდი დასაქმებულია მომსახურების სფეროში. [2, გვ. 70]. ამერიკელი სპეციალისტების გაანგარიშებით

2000 წლისათვის ყოველი ხუთი სამუშაო ადგილიდან ოთხი მოვა ამ სფეროზე [3, გვ. 51]. აშშ-ში იმდენად დიდია მომსახურების სფეროს როლი, რომ მის ეკონომიკას ხშირად მომსახურების ეკონომიკას უწოდებენ. კონგრესის ერთ-ერთ სხდომაზე გამოითქვა მოსაზრება იმის შესახებ, რომ ამერიკული ეკონომიკა, რომელიც ხასიათდება მომსახურების მოზღვავებით, უნდა განიხილებოდეს, როგორც ეკონომიკური განვითარების ყველაზე უფრო მოწინავე სტადია, რომელიც ოდესმე უნახავს მსოფლიოს [4, გვ. 12].

80-იანი წლების დასაწყისიდან აშშ-ის კონგრესში ფუნქციონირებს მომსახურების სფეროსა და ურბანიზაციის საკითხების შემსწავლელი მუდმივმოქმედი კომიტეტი, რომლის ერთ-ერთი ძირითადი ამოცანა მომსახურების სფეროს განვითარების პირობების ანალიზი და მასთან დაკავშირებით წარმოქმნილი პრობლემების გადაჭრის გზების შესახებ მთავრობისათვის შესაბამისი წინადადებების შემუშავებაა. განვითარებულ ქვეყნებში მომსახურების სფეროს ეკონომიკური მნიშვნელობის შესახებ ნათელ წარმოდგენას იძლევა ცხრილი 1.

ცხრილი 1.

მსოფლიოს განვითარებაზე მკვლევარში მომსახურების სფეროს ხვედრითი წილი ერთობლივ ეროვნულ პროდუქტსა და მასაჰმავალთა საერთო რიცხოვნობაში (1986 წ.) [5, გვ. 11].

ქვეყნები	ერთობლივ ეროვნულ პროდუქტში (%)	ეროვნულ მეურნეობაში დასაქმებულთა საერთო რიცხოვნობაში (%)
აშშ	67.8	72.8
იაპონია	56.1	59.04
ევროპული გაერთიანების ქვეყნები	60.8	60.8

1990 წელს, აშშ-ის ეროვნულ მეურნეობაში დასაქმებულთა საერთო რიცხოვნობაში ეკონომიკის მესამეული სექტორის ხვედრითმა წილმა 77%-ს მიაღწია [6, გვ. 122]. ცივილიზებულ ქვეყნებში მომსახურების სფეროს სწრაფი განვითარების ტენდენციას განაპირობებს ფაქტორთა მთელი კომპლექსი. ამ პროცესის ძირითად სტიმულატორებს - შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების გაღრმავებას, მოსახლეობის შემოსავლების ზრდას, საკრედიტო რესურსებისადმი მოთხოვნილებების გაფართოებას და ა. შ., დაემატა ახალი ფაქტორები - მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის ტემპების დაჩქარება, რესურსდამზოგველი ეკონომიკის სწრაფი განვითარება, მოსახლეობის ცხოვრების დონის მკვეთრი ამაღლება, მოთხოვნის მნიშვნელოვანი დივერსიფიკაცია და სხვა. მათ საფუძველზე არსებითად გაიზარდა მეურნეობის ყველა დარგისა და მოსახლეობის მოთხოვნა მომსახურებაზე, რის

შედგად იგი გადაიქცა ეროვნული მეურნეობის განვითარების მნიშვნელოვან რესურსად.

განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკა თუ წინათ ემყარებოდა წარმოებაში რაც შეიძლება მეტი შრომითი, ფულადი, ენერგეტიკული, სანედლეულო და ა. შ. რესურსების ჩაბმას, ამჟამად ეკონომიკური ზრდის ფაქტორი გახდა მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი და მის მიღწევათა ფართო დანერგვა წარმოებაში. მაგალითად, იაპონიაში, 80-იან წლებში ერთობლივი ეროვნული პროდუქტის 70%-მდე წარმოებულ იქნა მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის წარმოებაში დანერგვის ხარჯზე [7, გვ. 22]. ამასთან, აღსანიშნავია, რომ იაპონიაში ერთობლივი ეროვნული პროდუქტის მოცულობა 1955-1975 წლებში გაიზარდა 13-ჯერ, ხოლო 1975-1988 წლებში - მხოლოდ 3-ჯერ. ამ ფაქტს თუ განვიხილავთ ეკონომიკური ზრდის ტემპების თვალსაზრისით, იგი ნიშნავს იმას, რომ იაპონურმა ეკონომიკამ დაკარგა დინამიზმი, ჩქარი ტემპებიდან გადავიდა მდორეზე, მაგრამ რაოდენობრივი მაჩვენებლების გვერდით უნდა განვიხილოთ თვისებრივი მაჩვენებლებიც - ქვეყნის მეცნიერულ-ტექნიკური პოტენციალი, წარმოების დარგობრივი სტრუქტურა, წარმოებული პროდუქციისა და მომსახურების ნომენკლატურა, გამოშვებული პროდუქციისა და გაწეული მომსახურების ხარისხი, პირადი მოხმარების სტრუქტურა და სხვა. თუ გავითვალისწინებთ ეკონომიკური პოტენციალის ამ თვისობრივ მომენტებს, გასაგები გახდება, იაპონიამ როგორ მოახდინა კოლოსალური ნახტომი ეკონომიკურ განვითარებაში. იგი გადაიქცა მოწინავე მეცნიერულ-ტექნიკურ სახელმწიფოდ (წარმოების ტექნიკური დონით მას, შეიძლება ითქვას, ბადალი არ ჰყავს მსოფლიოში). უკანასკნელი 10-15 წლის მანძილზე იაპონია საწარმოო ძალეების ინდუსტრიული სისტემიდან გადავიდა მეცნიერულ-ტექნიკურ სისტემაზე, რაც დამახასიათებელი გახდა დასავლეთის განვითარებული ქვეყნებისათვისაც.

მრავალი მაგალითის მოტანა შეიძლება იმის შესახებ, თუ როგორ გაფართოვდა მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის ზემოქმედება ცივილიზებული ქვეყნების ეკონომიკურ განვითარებაზე. აღვნიშნავთ მხოლოდ იმას, რომ ამჟამად მათ უმრავლესობაში სამრეწველო მოწყობილობის ყველა სახე აღჭურვილია მართვის ავტომატიზებული სისტემით, პროგრამული უზრუნველყოფით; წარმოებაში არ არის ტექნიკური კონტროლის განყოფილება, ვინაიდან მისი ფუნქცია გადაცემული აქვს ტექნიკას, რომელიც წარმოებით ხაზშია ჩართული. მაგალითად, ცნობილი ტოიოტას ფირმის ავტომობილების წარმოებაში, საამწყობო ხაზზე დადგმულია სპეციალური მოწყობილობა, რომელიც აკონტროლებს პროდუქციის ხარისხს. თუ წუნდებული მოდელი მზადდება, მაშინ ძირს ეშვება ციხვი, მანქანა ავტომატურად იხსნება კონვეიერიდან და იგზავნება შესამოწმებლად.

განვითარებულ ქვეყნებში უნივერსალური ეგმ-ისა და პერსონალური კომპიუტერების ფართო დანერგვის საფუძველზე ინფორმაციის სწრაფად გადასაცემებამ განაპირობა საინჟინრო, საკონსტრუქტორო და საკანტორო შრომის ნაყოფიერების მკვეთრად ამაღლება. ამასთან, 70-იან წლებთან შედარებით, ამჟამად სამრეწველო წარმოებაში მნიშვნელოვნად შემცირდა ერთეული პროდუქციის ენერგო - და მასალატევადობა, რაც რესურსდამოზოგველი ეკონომიკის სწრაფი განვითარების მაჩვენებელია. ამ ქვეყნებში სამრეწველო წარმოებამ არსებითად შეიცვალა იერსახე: მასალატევადი, სანედლეულო ტიპის დარგების (შავი და ფერადი მეტალურგიის, ქიმიურის, ნავთობქიმიურის და ა. შ.) ადგილს სულ უფრო იკავებს მეცნიერებატევადი დარგები, რომელთა პროდუქციისა და უახლეს ტექნოლოგიას (სამრეწველო ელექტრონიკას, რომოტოტექნიკას, ლაზერულ ტექნიკას, საამწყობო ავტომატურ ხაზებს, ბიოტექნოლოგიას, ნახევარგამტარულ ტექნიკას, მიკროელექტრონიკას და

სხვა) არსებითი ცვლილებები შეაქვს წარმოების ციკლში, და საერთოდ, ეროვნული ეკონომიკის განვითარებაში¹.

განვითარებულ ქვეყნებში ფართოდ იკიდებს ფეხს საყოფაცხოვრებო ელექტრონიკა. ამჟამად კომპლექტურიზებული საცხოვრებელი სახლების ხვედრითი წილი საფრანგეთში შეადგენს 3%-ს, გერ-ში - 5%-ს, ხოლო იაპონიაში - 9%-ს [8, გვ. 50].

მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის სწრაფმა განვითარებამ კოლოსალურად გაზარდა მოთხოვნა, როგორც მატერიალური (წარმოებითი) ისე არამატერიალური (არაწარმოებითი) მომსახურების მიმართ. მან დააჩქარა სპეციალიზებული სერვისული ფირმების ჩამოყალიბება, რომლებმაც თავიანთ თავზე აიღეს ისეთი ფუნქციები, რომლებსაც წინათ თვით სამრეწველო კომპანიები ასრულებდნენ. სერვისული ბიზნესის მასშტაბების გაფართოებამ და მომსახურების სექტორის განუწყვეტელმა განახლებამ მკვეთრად გაზარდა მომსახურების მოხმარება. მომსახურების ისეთმა სექტორებმა როგორცაა: საბანკო საქმე, დაზღვევა, განათლება, რეკლამა, სასასტუმრო და სარესტორნო ბიზნესი, ბაზრების გამოკვლევა, საინფორმაციო სერვისი, კონსულტაციები მართვის საკითხებში, მსხვილი კორპორაციების შტაბბინების მოწყობა და მათი მომსახურება, ტურიზმი და სხვა, მთელი ეკონომიკისათვის სტრატეგიული მნიშვნელობა შეიძინა. სერვისული საქმიანობის განვითარების მთავარი წყარო ტექნოლოგიური სიახლეები გახდა. მაგალითად, 80-იან წლებში დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში ყველაზე დინამიკური ის დარგები იყო, რომლებიც ბაზარს მოწოდებდა საინფორმაციო ტექნოლოგიით წარმოებულ მომსახურებას აწვდიდა და ვაჭრობდა თვით ინფორმაციით. 1984 წელს ევროპული საინფორმაციო ბაზრებისგან მიღებული შეჯამებული შემოსავალი 270 მლნ დოლარს შეადგენდა, ხოლო 1991 წელს იგი 5 მლრდ დოლარამდე უნდა გაზრდილიყო, რაც უპრეცედენტოდ მაღალ, ორმოცპროცენტიან მატების საშუალო წლიურ ტემპზე მიუთითებს [9, გვ. 183].

ცივილიზებულ ქვეყნებში მომსახურების სფეროს განვითარების ტემპების დაჩქარებას დიდად შეუწყო ხელი მოსახლეობის ცხოვრების დონის ამაღლებამ. მან მნიშვნელოვნად გაზარდა მომსახურების წილი პირადი მოხმარების სტრუქტურაში. მოსახლეობამ თავისი შემოსავლების სულ უფრო მეტი ნაწილის გამოყოფა დაიწყო ჯანმრთელობის მდგომარეობის გაუმჯობესების, განათლებისა და კულტურის დონის ამაღლების, თავისუფალი დროის რაციონალურად გამოყენებისათვის და ა. შ. მომსახურების ხვედრითი წილი პირადი მოხმარების სტრუქტურაში საშუალოდ აშშ-ში შეადგენს 31%-ს, ინგლისში - 37%, შვეციაში - 41%-ს [10, გვ. 21]. ამასთან, აღსანიშნავია, რომ ეს მაჩვენებელი მსოფლიოში ყველაზე მაღალია იაპონიაში. ამომავალი მზის ქვეყანაში მომსახურების ხვედრითი წილი ოჯახის ბიუჯეტის სტრუქტურაში, ჯერ კიდევ 1970 წელს შეადგენდა 42.3%-ს, 1975 წელს - 46.5%, ხოლო 1988 წელს - 52.7%-ს [1, გვ. 141] ძირითადად ეს აიხსნება იმით, რომ მაღალი კვალიფიკაციის გამო იაპონელი მუშა ყველაზე ძვირადღირე-

1 მასალატევად დარგებშიც მიმდინარეობს შესამჩნევი ცვლილებები მეცნიერებატევადი წარმოების განვითარების თვალსაზრისით. ამას ადასტურებს, მაგალითად, შავ მეტალურგიაში ზეგამძლე ფოლადის წარმოება, ფხვნილის მეტალურგიის განვითარება, კიბიაში - წამლების, კოსმეტიკური საშუალებების დამზადება და სხვა.

ბულია მსოფლიოში¹. მაგალითად, 1989 წლის მონაცემებით, მისი საშუალო თეორი ხელფასი 300 ათას იენას ანუ 2.3 ათას დოლარს შეადგენდა, ხოლო მოსახლეობის ერთ სულზე ერთობლივი ეროვნული პროდუქტი - 20 ათას დოლარს (ამ მხრივ მსოფლიოში მას ერთ-ერთი პირველი ადგილი უკავია) [7, გვ. 5].

სხვადასხვა ქვეყნის მომსახურების მოხმარების სტრუქტურების ერთმანეთთან შედარება სირთულეებთანაა დაკავშირებული, ვინაიდან ყოველ ქვეყანას მოთხოვნისა და მიწოდების თავისი სპეციფიკა აქვს, მაგრამ განსხვავება ეკონომიკის დონეებში არ გამოირჩევა პროგრესული ტენდენციების გამოვლენას მომსახურების სფეროს განვითარებაში. მაგალითად, ინგლისში საშუალოდ ყოველწლიურად თითოეული ოჯახი დასვენებისათვის ხარჯავს თავისი ბიუჯეტის 10%-ს, ანალოგიური კანონზომიერებაა დამახასიათებელი ავსტრიის, კანადის, ნორვეგიის, საფრანგეთისა და შვეიცარიისათვის [10, გვ. 21].

მომსახურების მწარმოებელ სპეციალიზებულ კომპანიებზე მოთხოვნის სწრაფმა ზრდამ და მომსახურების ბიზნესის განვითარების საიმედო პერსპექტივამ დიდად შეუწყო ხელი შრომის ნაყოფიერების ამაღლების საფუძველზე მატერიალური წარმოებიდან გამოთავისუფლებული სახსრების მომსახურების სფეროში დაბანდვას. პარალელურად ამ პროცესს თან მოჰყვა შრომითი რესურსების სწრაფი მიზიდვა აღნიშნულ სფეროში. მაგალითად 1975-1988 წლებში იაპონიის მომსახურების სფეროში დასაქმებულთა რიცხოვნობა გაიზარდა 26,7%-ით, მაშინ როდესაც მრეწველობაში - მხოლოდ 7,2%-ით [1, გვ. 143].

მომსახურების სფეროში მატერიალური, ფულადი და შრომითი რესურსების სწრაფმა კონცენტრაციამ გამოიწვია ერთობლივ ეროვნულ პროდუქტში მისი ხვედრითი წილის გადიდება, ხოლო მრეწველობის - შემცირება. ამ თანაფარდობის ცვლილებაზე ნათელ წარმოდგენას იძლევა ცხრილი 2.

ცივილიზებულ ქვეყნებში ეკონომიკის სერვიზაცია არ შემოიფარგლება მხოლოდ მომსახურების სფეროს განვითარების რაოდენობრივი მაჩვენებლებით. იგი მოიცავს

ცხრილი 2

მრეწველობისა და მომსახურების სფეროს თანაფარდობის ცვლილებაში ეროვნულ პროდუქტში მსოფლიოს ხუთ მაღალგანვითარებულ ქვეყანაში (აშშ-ში, საფრანგეთში, იაპონიაში, ინგლისში, გერმ-ში) პროცენტებით [8, გვ. 5]

ეკონომიკის სექტორი	1967 წ.	1987 წ.
მრეწველობა	30	25
მომსახურების სფერო	56	63

ისეთ პროცესებს, რომლებიც მდმდინარეობენ ქვეყნის ყველა დარგის შიგნით (მაგალითად, ინფორმატიზაცია). ეკონომიკაში არამატერიალური რესურსების

1 მისი ხელფასი 17 პროცენტით აღემატება ამერიკელი მუშის ხელფასს.

(საზოგადოების ინტელექტუალური პოტენციალის, სამუშაო ძალის პროფესიულ-საკვალიფიკაციო დონის, წარმოებითი და სამმართველო გამოცდილების, მუშაკთა ჯანმრთელობის მდგომარეობის და სხვ.) როლის ზრდის საერთო პროცესმა, მათმა გადაქცევამ საზოგადოებრივი პროგრესის ერთ-ერთ მთავარ რესურსად განვითარებულ ქვეყნებში მიიღო სოფტიზაციის სახელწოდება¹. იგი ვლინდება მიმდინარე წარმოებით დანახარგებში არამატერიალური რესურსების ხვედრითი წილის ზრდაში, კაპიტალდამანდებათა სტრუქტურაში, მეცნიერულ კვლევასა და საცდელ-საკონსტრუქტორო სამუშაოებზე (მქსს-ნიოკრ) დანახარგების ამალღებაში და სხვ. მაგალითად 1970-1980 წლებში, იაპონიის ერთობლივ ეროვნულ პროდუქტში იმ დარგების ხვედრითი წილი, რომელთა არამატერიალურ რესურსებზე მოდიოდა მიმდინარე წარმოებითი დანახარგების 40%-ზე მეტი, გაიზარდა 26.5-დან 45.6%-მდე [1, გვ. 144] ხოლო 1980-1990 წლებში მქსს-ზე დანახარგები - სამჭერ უფრო მეტად და 27.8 მლრდ დოლარის ნაცვლად შეადგინა 80 მლრდ დოლარი. აღნიშნულ პერიოდში აშშ-ში მქსს-ზე დანახარგები გაიზარდა ორჯერ უფრო მეტად და მიაღწია 140 მლრდ დოლარს. 80-იანი წლების ბოლოს იაპონიის, აშშ-სა და გერმანიის ასიგნება მქსს-ზე ერთობლივი ეროვნული პროდუქტის 2.8%-ს შეადგენდა, ხოლო ინგლისისა და საფრანგეთის 2.4%-ს [6, გვ. 122]. ისეთ ახალინდუსტრიულ ქვეყანაში კი, როგორც კორეა, 1970-1983 წლებში მქსს-ზე გამოყოფილი ერთობლივი ეროვნული პროდუქტის ხვედრითი წილი გაიზარდა 0.4-დან 2%-მდე 2001 წლისათვის კი დასახულია მისი 6%-მდე გადიდება [11, გვ. 53]. შემთხვევითი არაა, რომ სამხრეთ კორეა, მისი ეკონომიკური ზრდის დინამიზმიდან გამომდინარე, მომავალ ათწლეულში შეიძლება შევიდეს განვითარებული ქვეყნების რიცხვში.

მომსახურების სფეროს განვითარებასა და ეკონომიკის სოფტიზაციის ამალღებას განაპირობებენ ერთი და იგივე ფაქტორები, ვინაიდან ეს პროცესები მიმდინარეობს ერთმანეთის პარალელურად, ურთიერთკავშირში და გამოხატავს ერთი რიგის მოვლენებს - ეროვნულ ეკონომიკაში მომსახურების სფეროსა და არამატერიალური რესურსების როლის ამალღებას.

უკანასკნელ პერიოდში ცივილიზებული ქვეყნების მომსახურების სფეროს განვითარება ხასიათდება მრავალი თავისებურებით, რომლებმაც მიიღეს ტენდენციის ხასიათი. აქედან, უპირველეს ყოვლისა, აღსანიშნავია პროგრესული ცვლილებები მომსახურების სფეროს დარგობრივ სტრუქტურაში. მისი ტრადიციული დარგები (ვაჭრობა, ტრანსპორტი, კავშირგაბმულობა, სახელმწიფო მმართველობა² და სხვა) თანდათანობით ადგილს უთმობენ ახალ დარგებს. ამასთან დაკავშირებით მოწინავე პოზიციებს იკავებს საქმიანი მომსახურება, საფინანსო მუშაველობა, სადაზღვევო მომსახურება, დასვენების ორგანიზაციასთან დაკავშირებული მომსახურება, საოჯახო მეურნეობების მომსახურება და სხვა. მომსახურების სფეროს სტრუქტურაში იზრდება მათი ხვედრითი წილი, ხოლო ზემოთ ჩამოთვლილი დარგებისა ეცემა. ეს არც არის გასაკვირი. გამოშვებული პროდუქტის ხარისხობრივი მაჩვენებელი

1 სოფტიზაცია წარმოდგება ინგლისური სიტყვისაგან soft - რბილი, ამ შემთხვევაში ნიშნავს არამატერიალურს.

2 სახელმწიფო მმართველობის ორგანოების მომსახურების ზრდის ტემპების შეფარდებითი დაცემა დაკავშირებულია ეკონომიკაში სახელმწიფოს პირდაპირი ჩარევის მასშტაბების შემცირების საერთო პროცესთან და ამის გამო, სახელმწიფო აპარატის შეკვეცასთან.

ნებლები გადიდება, წარმოების რესურსტევადაობის შემცირება, მისი ინფორმაციული უზრუნველყოფა, სამუშაო ძალის სათანადო მომზადება და სხვ. განაპირობებენ საქმიან მომსახურებაზე მოთხოვნის ამალღებას, ხოლო საწარმოთა (აგრეთვე მოსახლეობის) ფინანსური შესაძლებლობების ზრდა - კრედიტის, ფასიან ქალღლღებთან დაკავშირებული ოპერაციებისა და სადაზღვევა მომსახურების ზვედრითი წილის ამალღებას. დასვენების ორგანიზაციასთან დაკავშირებული მომსახურების ზვედრითი წილის გადიღებას ძირითაღად განსაზღვრავს მოსახლეობის ცხოვრების დონის ამალღება. მოხმარების სტრუქტურაში ცხოვრების ხარისხობრივი მიჩვენებლების ამალღებასთან ერთაღ ფართო მასშტაბებს იღენს საოჯახო მეურნეობების მომსახურება (საცხოვრებელი ბინების დალაგება, ბავშვების მოვლა, საქონლის ყიდვა სახლში მიტანით, ინტერიერების გაფორმება, შენობის, ავეჯის გადაკეთება და ა. შ). მნიშვნელოვნაღ იზრღება იმ დაწესებუღებათა ქსელი, რომელიღ მოსახლეობას უწევს კონსულტაციებს საოჯახო მეურნეობის წარმართვის საკითხებზე.

მომსახურების სფეროს განვითარების აღნიშნულ ტენდენციას ადასტურებს რიგი სტატისტიკური მონაცემებისა. მაგალითაღ 1975-1987 წლებში იაპონიის მომსახურების სფეროს სტრუქტურაში საქმიანი მომსახურების წარმოების მოცუღობა გაიზარდა 2.46-ჯერ, მაშინ როღდესაც ვაჭრობისა მხოლოღ 1.60-ჯერ, ტრანსპორტის 1.45-ჯერ, სახელმწიფო-აღმინისტრაციული დასწესებუღებების მომსახურება 1.51-ჯერ და სხვ. ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა იაპონური სტატისტიკის მონაცემები, რომლებიღ ასახავენ მომსახურების სფეროს, ერთობლივი შინაგანი პროდუქტის დაზგობრივი სტრუქტურის დინამიკას 80-იან წლებში და მისი ევოლუციის პროგნოზს 1993 წლაამღე (იხ. ცხრილი 3).

ცხრილი 3.

იაპონიის მომსახურების სფეროს ერთობლივი შინაგანი პროდუქტის დაზგობრივი სტრუქტურის დინამიკა 1980-1987 წლებში და პროგნოზი 1993 წლამღე (პროცენტობით) 1, 83. 145,146

მომსახურების სფეროს დარგები	1980 წ.	1986 წ.	1993 წ.
ვაჭრობა	28.9	23.0	19.9
ტრანსპორტი და კავშირგაბმუღობა	11.9	11.6	10.7
კრედიტი, დაზღვევა, უძრავ ქონებასთან დაკავშირებული ოპერაციები	14.7	15.5	15.7
საქმიანი მომსახურების დარგები	6.5	9.4	13.1
განათღება	7.8	7.7	7.1
ჯანმრთეღობის დაცვა	6.2	6.2	5.9
დასვენების ორგანიზაციის დარგები	7.9	8.8	9.7
საოჯახო სამუშაოთა შემსრუღებელი დარგები	2.7	3.2	3.3
სხვა დარგები	13.4	14.6	14.3

ანალოგიური კანონზომიერებაა სხვა განვითარებული ქვეყნების მომსახურების სფეროს დარგობრივ სტრუქტურაში. რაც შეეხება დასაქმების დარგობრივ სტრუქტურას, ეს მაჩვენებელიც ადასტურებს აღნიშნულ თავისებურებას. ამის საილუსტრაციოდ ნათელ წარმოდგენას იძლევა ცხრილი 4.

ამრიგად აშშ-ში სწრაფი ტემპით ვითარდება ჯანმრთელობის დაცვა, განათლება, საფინანსო, სადაზღვევო და სხვა სამეურნეო მომსახურება, ხოლო გაცილებით ნელი ტემპით - მომსახურების ისეთი ტრადიციული დარგები, როგორცაა: კომუნალური მომსახურება, ტრანსპორტი, კომუნიკაცია.

ცხრილი 4.

აშშ-ის მომსახურების სფეროში დასაქმების დარგობრივი სტრუქტურა (პროცენტობით) 2 ბმ. 70

	1948	1969	1983
მატერიალური წარმოების სფერო (სოფლის მეურნეობა, სასაარგებლო წიაღისეულის მოპოვება, მშენებლობა, მრეწველობა)	43.4	35.1	28.0
მომსახურების სფერო	56.6	64.9	72.0
აქედან ¹			
ტრანსპორტი, კომუნიკაცია	7.5	5.1	4.6
კომუნალური მომსახურება	4.8	3.0	1.9
საბითუმო ვაჭრობა	5.0	5.0	5.9
საჯალო ვაჭრობა	12.6	13.0	14.6
ჯანმრთელობის დაცვა, განათლება	5.6	10.3	14.0
ფინანსები, დაზღვევა და სხვა სამეურნეო მომსახურება	6.1	10.0	14.3
პირადი მომსახურება ²	4.4	3.7	4.1
მმართველობა	11.2	14.8	12.6

1 მოცემული დარგების ხვედრითი წილის ჯამი არ უტოლდება 100 პროცენტს, რასაც ჩვენი აზრით, ალბათ განაპირობებს ის, რომ ამ სტრუქტურაში არ არის მოხსენებული მომსახურების სფეროს ყველა დარგი. მოტანილი წყაროს ავტორის აზრით ეს დაკავშირებულია სტატისტიკურ უზუსტობასთან.

2 აშშ-ში მიღებული პრაქტიკის თანახმად, პირად მომსახურებაში შედის: სასტუმროების, პირადი მომსახურების ავტოსერვისის, კინოთეატრების, საპარკმახეროების, ქიშქმენდების, ფოტოგრაფიების, დამკრძალავი ბიუროების, კრემატორიუმების, აბანოების და ა. შ. მომსახურება.

მოწინავე საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნებში მომსახურების სფეროს განვითარების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი თავისებურებაა მისი დარგების შინაგანი სტრუქტურის დივერსიფიკაცია, რაზეც მეტყველებს ეკონომიკურ საქმიანობაში მომსახურების ისეთი სახეების ფართოდ გამოყენება, როგორცაა ინჟინირინგი, ლიზინგი, ფაქტორინგი, ფორფეიტინგი, ფრანჩაიზინგი და სხვა. გარდა ამისა, მომსახურების ბიზნესში სულ უფრო იკიდებს ფეხს საინფორმაციო მომსახურება და განსაკუთრებით მისი მწარმოებელი ისეთი ახალი სახეები კავშირგაბმულობისა, როგორცაა: ფაქსიმილური, ვიდეოტექსტური, ტელეტექსტური, ტელეკონფერენციული კავშირგაბმულობა და ა. შ.

ფაქსიმილური კავშირგაბმულობა უზრუნველყოფს სხვადასხვა სახის გრაფიკული (საქმიანი დოკუმენტაციის, რუკების, ნახაზების, ნახატების და ა. შ.) და წერილობითი ინფორმაციის გადაცემას გაცილებით ოპერატიულად და იაფად, ვიდრე კავშირგაბმულობის ნებისმიერი სხვა სახე. ამასთან, შესაბამისი აპარატურის სიმარტივე პრაქტიკულად საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში ქმნის მისი გამოყენების შესაძლებლობებს. ფაქსიმილური კავშირგაბმულობა სულ უფრო ავიწროებს ბაზარზე ჩვეულებრივ საფოსტო და სატელეგრაფო მომსახურებას: წერილობითი ინფორმაციის გადაცემა ფაქსით გაცილებით უფრო სწრაფი, იაფი და მოხერხებულაა, ვიდრე ტრადიციული საფოსტო ან სატელეგრაფო მომსახურება, ამიტომ იგი მათთან შედარებით უფრო მეტად იზიდავს მომხმარებლებს. აღსანიშნავია, რომ 80-იანი წლების ბოლოს შეიქმნა ფაქსიმილური კავშირგაბმულობის საერთაშორისო ქსელი, რომელიც აერთიანებს მსოფლიოს წამყვან განვითარებულ ქვეყნებს.

ვიდეოტექსტი უზრუნველყოფს ვიდეოინფორმაციის გადაცემას სატელეფონო კავშირის არხებით და პერსონალური კომპიუტერების დახმარებით. მისი მთავარი უპირატესობა ისაა, რომ მომხმარებელს შეუძლია მისთვის საჭირო ინფორმაცია იპოვოს ეგმ-თან დიალოგში. ვიდეოტექსტის სისტემა გამოირჩევა ოპერაციის ჩატარების სიმარტივით, სისწრაფით, შედარებით ნაკლები დანახარჯებითა და გაცემულ ინფორმაციის ფართო დიაპაზონით.

ტელეტექსტი უგამტარო კავშირგაბმულობის სახესხვაობაა, სადაც სიგნალი გადაიცემა ტელეხედვის მიერ გამოყენებულ დიაპაზონებს შორის შუალედში. მომსახურების ეს სახე საშუალებას აძლევს მომხმარებელს, მისთვის მოხერხებულ დროში მიიღოს ინფორმაცია ფერადი გამოსახულების სახით.

ტელეკონფერენციის სისტემა სპეციალიზებულ სტუდიებში დაყენებული აპარატურის მეშვეობით ამყარებს ვიდეოკავშირს ტერიტორიულად ერთმანეთისაგან დაცილებული კონფერენციის, თათბირის და ა. შ. მონაწილეებს შორის. მომსახურების ამ ფორმას, მსხვილ კომპანიებთან ერთად, მიმართავენ სამეცნიერო და სასწავლო დაწესებულებები.

მომსახურების დივერსიფიკაციის მაჩვენებელია, აგრეთვე, მისი ახალი სახეების წარმოქმნა გარემოს დაცვის სფეროში, საზოგადოებრივ კვებაში ახალი ტიპის საწარმოთა (საოჯახო რესტორნების, სპეციალიზებული დელიკატური კაფეების, ჩვილ ბავშვთა რესტორნების, ისეთი კაფეების, სადაც მომხმარებელს თვით შეუძლია კერძების მომზადება და ა. შ.) მომსახურების სწრაფი განვითარება და სხვ.

80-იანი წლებიდან ცივილიზებული ქვეყნების მომსახურების სფეროს განვითარებაში გამოიკვეთა უპირატესად რესურსდამოზოგველი მიმართულება. მისი გადასვლა ზრდის უპირატესად რესურსდამოზოგველ ტიპზე, მატერიალური წარმოებისაგან განსხვავებით, გამოიხატება იმით, რომ ამ შემთხვევაში ცოცხალი შრომის შეცვლა განივთვლებულით მიმდინარეობს, შრომის ნაყოფიერებასთან შედარებით, ფონდშიგარაღების უფრო მაღალი ტემპის პირობებში. მომსახურების

სფეროში შრომატევადობის შემცირების ასეთი ტიპი ძირითადი კაპიტალის შედარებით დაბალი ტექნიკური დონის შედეგია. შრომის ტექნიკური აღჭურვილობის ზრდის პროცესი აქ უპირატესად ეყრდნობა ტექნიკის გამოყენების მასშტაბების გადიდებას. გაცილებით ნაკლებ როლს ასრულებს წარმოებითი აპარატის მოდერნიზაცია, მომსახურების პროცესის ტექნიკური შეიარაღება. ამაზე მიუთითებს ის ფაქტი, რომ მომსახურების სფეროში კაპიტალდაბანდების ხვედრითი წილი წარმოებითი აპარატის განახლებაში შედარებით დაბალია, ხოლო გაფართოებაში მაღალი, ვიდრე გადამუშავებით მრეწველობაში. ამის შედეგად მატერიალური წარმოებისაგან განსხვავებით, სადაც დაგროვების პროცესმა გამოიწვია როგორც ცოცხალი, ასევე განვითარებული შრომის ეკონომია, მომსახურების სფეროში დანახარჯების ეკონომია ძვირადღირებულ რესურსებზე - სამუშაო ძალასა და ენერჯიაზე - მიღწეულ იქნა წარმოების ფონდტევადობის ზრდის პირობებში.

თანამედროვე პირობებში განვითარებული ქვეყნების მომსახურების სფეროსათვის დამახასიათებელია, აგრეთვე, ე. წ. ექსტერნალიზაცია. მისი არსი მდგომარეობს ფირმის მიერ საკუთარი საქირთებისათვის წარმოებული მომსახურების სხვა კომპანიებზე მიყიდვაში. რაც უფრო მსხვილია კომპანია, მით უფრო ნაკლებია სერვისული ოპერაციების ექსტერნალიზაცია, თუმცა არსებობს აბსოლუტურად საქონლური მომსახურება, რომელსაც შეიძენს ნებისმიერი ფირმა, მიუხედავად მისი სიდიდისა. ეს არის ოურიდიული კონსულტაციები, უშიშროებასთან დაკავშირებული მომსახურება, კომპანიის მყარი საბაზრო მდგომარეობის შენარჩუნებასთან დაკავშირებული რეკომენდაციები და სხვა. ექსტერნალიზაცია ჩვეულებრივ ხორციელდება ფირმის შიგნით ცალკეული ქვეგანყოფილებების ან ფილიალების შექმნის გზით. იმ შემთხვევაში, როდესაც ასეთი ფილიალი აღწევს სოლიდურ საბაზრო წარმატებას, თვით "შეუძლია გახდეს დამოუკიდებელი ფირმა. მაგალითად, ინგლისის ექვსი წამყვანი ფირმა, რომლებიც სპეციალიზებულნი არიან კომპიუტერული მომსახურების გაწევაზე, ადრე წარმოადგენდნენ ინგლისის ტრანსპორტული კორპორაციების ფილიალებს.

თანამედროვე პირობებში განვითარებული ქვეყნების მომსახურების სფეროს მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა მკვეთრად განსხვავდება იმისაგან, რაც იყო 20 წლის, და მით უმეტეს 40-50 წლის წინათ. მისი განვითარება ეყრდნობა მომსახურების ყველა დარგში მიკროელექტრონიკის, ეგმ-ისა და კავშირგაბმულობის ახალი საშუალებების (ფაქსიმილური, ვიდეოტექსტური, ტელეტექსტური და ა. შ.) ფართოდ გამოყენებას, რომლებიც არა მხოლოდ ზრდიან მომსახურების სფეროს წარმოებით შესაძლებლობებს, არამედ იწვევენ მის ახალ ტექნოლოგიურ ბაზაზე - წარმოების ინფორმაციულ ტექნოლოგიაზე გადასვლას. პერსონალური კომპიუტერების, მინი და მიკრო ეგმ-ის ბაზაზე შესაძლებელი შეიქნა მომსახურების პროცესების ფართო ავტომატიზაცია. ამ უკანასკნელმა მნიშვნელოვან მასშტაბებს მიაღწია განათლებაში, ჯანმრთელობის დაცვაში, ვაჭრობაში, ტრანსპორტში, საქმიანი მომსახურებისა და საფინანსო-საკრედიტო სფეროში, კავშირგაბმულობაში და ა. შ. მაგალითად, ამჟამად განვითარებულ ქვეყნებში თანამედროვე გამომთვლელი და საინფორმაციო ტექნიკის წარმოების საერთო მოცულობიდან ჯანმრთელობის დაცვაში გამოიყენება 12% და თითქმის 50% საფინანსო-საკრედიტო და საქმიანი მომსახურების სფეროებში. ამასთან, უნივერსალურ ეგმ-თან შედარებით, აღნიშნული ტექნიკის სიიაფემ ფართო გზა გაუხსნა წვრილ და საშუალო მეწარმეობის ინფორმატიზაციას.

განათლების სისტემაში არსებითი ცვლილებებია სწავლების ფორმებსა და მეთოდებში. სულ უფრო ფართოდ ვრცელდება (როგორც საშუალო, ისე უმაღლეს სკოლებში) კომპიუტერული სწავლებისა და მასწავლებლის გარეშე ათვ-

ისებული მასალის კონტროლის სისტემები, ტელეკომინარები, ტელეკონფერენციები და სხვ. ამჟამად ხშირ შემთხვევაში გამოცდებს აბარებენ გულცივ ეგმ-ს.

ჯანმრთელობის დაცვის სისტემაში ფართოდ გამოიყენება ელექტრონულ-გამომთვლელი ტექნიკა და უახლესი სამედიცინო ტექნოლოგია (კომპიუტერული ტომოგრაფიები, დიაგნოსტიკის ავტომატიზებული სისტემები, სამედიცინო აპარატები გულის, ღვიძლის, თირკმლების-ტრანსპლანტაციისა და მისი შემდგომი მკურნალობისათვის და სხვ.). პაციენტთა ჩვეულებრივ სამედიცინო ბარათებს სულ უფრო ცვლის ელექტრონული, რომლის მეხსიერებაში აღრიცხულია პაციენტის ჯანმრთელობის შესახებ როგორც ძველი, ისე ახალი მონაცემები. კავშირგაბმულობის ახალი სისტემების ბაზაზე შესაძლებელი ხდება კონსულტაციების მიღება მსხვილი საკვლევი ცენტრების მაღალკვალიფიციური სპეციალისტებისაგან.

ელექტრონულ-გამომთვლელი ტექნიკა ფართოდ ინერგება სასასტუმრო მეურნეობის მართვაში. მისი დახმარებით შესაძლებელია ნომრების აღრიცხვა, ანგარიშების გაფორმება, აგრეთვე სხვადასხვა სახის სამეურნეო საქმიანობისადმი კონტროლი; სპეციალური სისტემების მეშვეობით არეგულირებენ ნომრებში ჰაერის ტემპერატურას, მდგმურების არყოფნისას აჭრობენ შუქს, გამორთავენ ელექტროხელსაწყოებს და ა. შ.

ვაჭრობაში ეფექტიანობის ზრდაზე მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს სარეალიზაციო ოპერაციების შესახებ ინფორმაციის დამუშავების სისტემის გამოყენება ეგმ-ის - POS(Point of sales) საშუალებით. ამ სისტემის არსი მდგომარეობს შემდეგში: ყოველ საღაროში დადგმულია სპეციალური ელექტრონული მოწყობილობა, რომელიც ავტომატურად ითვლის გაყიდული საქონლის კოდს და ინფორმაციას გადასცემს მაღაზიის ეგმ-ს, ეს უკანასკნელი კი სავაჭრო კომპანიის ცენტრალურ ეგმ-ს, სადაც მიღებული ინფორმაცია გროვდება და გადამუშავდება. ეგმ-ის მეხსიერებაში ინახება და ოპერატიულად განახლდება ცნობები სასაქონლო მარაგის, საქონლის ცალკეული სახეებისა და ჯგუფების შესახებ. POS-ის გამოყენება ზრდის სავაჭრო წერტილების მართვის ეფექტიანობას, ამალღებს მოსახლეობის მოთხოვნის ცვლილებების შესახებ ინფორმაციის მიღებისა და დამუშავების ეფექტიანობას, ამოკლებს კლიენტთა მომსახურების დროს და ა. შ. საინფორმაციო მომსახურების განვითარების ბაზაზე იზრდება უმაღლესი ვაჭრობის მასშტაბები. იგი გულისხმობს ტელეფონით, სავაჭრო ფირმის ეგმ-თან შეერთებული საოჯახო კომპიუტერის დახმარებით სავაჭრო ოპერაციების განორციელებას (სისტემა ყიდვა სახლიდან გამოუსვლელად - "home shopping"). ამჟამად ფართოდ ინერგება თანამგზავრული კავშირგაბმულობა, რომელიც ერთმანეთთან აკავშირებს სხვადასხვა ქვეყნების (მაგალითად აშშ-ისა და იაპონიის) მომხმარებლებს.

ელექტრონულ-გამომთვლელი ტექნიკის დანერგვა ტრანსპორტში უზრუნველყოფს მისი მუშაობის ოპტიმალური რეჟიმის შერჩევას, რაც განაპირობებს არა მხოლოდ გადაზიდვების ენერგოტეკვადობის, არამედ პერსონალის რიცხოვნობის შემცირებასაც. სატრანსპორტო საშუალებების მართვის სისტემის ავტომატიზაცია და კავშირგაბმულობის ახალი სახეების ფართოდ გამოყენება ქმნის მოძრაობის უსაფრთხოების პირობებს (გემების, თვითმფრინავებისა და მატარებლების შეჭახების თავიდან აცილების ავტომატური სისტემები, მატარებლის მოძრაობის სიჩქარის ავტომატური კონტროლის სისტემები, საპირო გადაზიდვების ავტომატური კონტროლის სისტემები და სხვ.). საავტომობილო ტრანსპორტში ფართოდ ინერგება დიზელ-ელექტრონული ძრავები, რომლებიც უზრუნველყოფენ სათბობის მნიშვნელოვან ეკონომიას. საზღვაო ნაოსნობაში თანდათანობით ფართოვდება ეგმ-ით მართული პლასტიკური იალქნები, რაც საშუალოდ 30-40%-ით ამცირებს სათბობის მოხმარებას და სხვ.

საინფორმაციო ტექნიკის გამოყენების საფუძველზე დიდი წარმატებები მიღწეული კრედიტისა და ფასიანი ქაღალდების ოპერაციების სფეროში. ელექტრონულ-გამომთვლელი ტექნიკისა და კავშირგაბმულობის ახალი საშუალებების გამოყენების ბაზაზე ფართოდ გავრცელდა ელექტრონული ფული. ცივილიზებულ ქვეყნებში კომპიუტერების მეშვეობით ხორციელდება მრავალი საგადასახადო და საანგარიშგებო ოპერაციის წარმოება, საკრედიტო გარიგების, ფულადი გადასახადებისა და ანგარიშსწორების შესახებ სხვადასხვა ინფორმაციის გადამუშავება და გაცემა. ამის შედეგად დათვლილ წამებში შეიძლება ზუსტი ინფორმაციის მიღება იმ პირის საბანკო ანგარიშის მდგომარეობის შესახებ, რომელმაც წარადგინა ჩეკი ან ელექტრონული საკრედიტო ბარათი ამა თუ იმ სახის მომსახურების მიღებისათვის. ელექტრონული ფულის სისტემას ავსებს საბანკო ავტომატები, რომლებიც განლაგებულნი არიან ქალაქის სხვადასხვა ადგილებში - მიწისქვეშა გადასასვლელებში, მეტროს სადგურებთან და ა. შ. მათი საშუალებით საბანკო ანგარიშის მფლობელს შეუძლია ნებისმიერ დროს, დამოუკიდებლად, საბანკო პერსონალის მონაწილეობის გარეშე, ჩაერთოს საბანკო კომპიუტერში და განახორციელოს ისეთი ოპერაციები, როგორცაა: ფულის შეტანა, გამოტანა და გადაგზავნა ერთი ანგარიშიდან მეორეზე, დადგენილი ლიმიტის ფარგლებში კრედიტის მიღება და სხვ. ფასიანი ქაღალდებისა და სავალუტო ოპერაციების მასშტაბების ზრდაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებს საერთაშორისო საინფორმაციო სისტემები, რომლებიც ერთმანეთთან აკავშირებენ სხვადასხვა ქვეყნების უმსხვილეს საფინანსო და სავალუტო ბირჟებს.

პროგრესულმა ძვრებმა ეკონომიკაში, მატერიალურ წარმოებასთან ერთად, მომსახურების სფეროს კომპიუტერულმა ავტომატიზაციამ გამოიწვია ინფორმაციის დამუშავებასთან დაკავშირებული საქმიანობის მოცულობისა და შესაბამისად, მასში დასაქმებულთა რიცხოვნობის გადიდება. მაგალითად, აშშ-ის ეკონომიკაში დასაქმებულთა ნახევარზე მეტი ჩაზმულია ინფორმაციულ მომსახურებაში, მათ უწოდებენ ე. წ. თეთრ საყელოებს. წარმოებაში რობოტების გამოჩენამ საწარმოო პერსონალის მნიშვნელოვანი ნაწილი ინფორმაციის დამუშავებულ მომსახურეთა კატეგორიად გარდაქმნა. ინფორმაციული სერვისი მომსახურების სექტორის ყველაზე დინამიკური ნაწილი გახდა.

დასავლეთში თეთრ საყელოებს მიაკუთვნებენ კლერკებს (მდივნებს, აღმრიცხველებს, საქმისმწარმოებლებს), გამყიდველებს, ტექნიკოსებს, ინჟინრებს, იურიისტებს, ექიმებს, მმართველებსა და აღმინისტრატორებს. აშშ-ის შრომის სტატისტიკის ბიუროს მონაცემებით, 1982 წელს თეთრი საყელოები ეკონომიკაში შეადგენენ სამუშაო ძალის 53%-ს. ვარაუდობენ, რომ საუკუნის ბოლოს მათი ხვედრითი წილი მიაღწევს 90%-ს [2, გვ. 92].

თეთრი საყელოები როგორც აბსოლუტურად, ისე შეფარდებით, მატერიალურ წარმოებასთან შედარებით, ჭარბობენ მომსახურების სფეროში. ამასთან, მათი ხვედრითი წილი სწრაფი ტემპით იზრდება მაღალტექნოლოგიურ დარგებში - ელექტრონიკაში, ჩქაროსნულ ტრანსპორტში, ახალი მასალების, პროფესიული და სამეცნიერო მოწყობილობების წარმოებაში და ა. შ. ამ დარგებისათვის დამახასიათებელია პროდუქციის განახლების ჩქარი ტემპი, რაც სამეცნიერო-კვლევით და საკონსტრუქტორო სამუშაოებზე დანახარჯების გაზრდასთან ერთად, სამეცნიერო-ტექნიკურ მუშაკთა დიდ რაოდენობას მოითხოვს. ამიტომ, ბუნებრივია, მაღალია ამ სფეროში დასაქმებულთა ხვედრითი წილი. მაგალითად, აშშ-ის მაღალტექნოლოგიურ დარგებში 1980 წელს დასაქმებული იყო ყველა სამეცნიერო და საინჟინრო-ტექნიკურ მუშაკთა 25% [2, გვ. 116].

წლების განმავლობაში საინფორმაციო პროდუქციის გამოშვება, განაწილება ჩაკეტილი იყო ცალკეული, უმეტესად მსხვილი ფირმების შიგნით. ძირითადად ეს იყო არასაქონლური ინფორმაციული ეკონომიკა და ბაზარი მას თითქმის არ შეიგრძნობდა. კორპორაციების მენეჯერები არ აქცევდნენ ყურადღებას საინფორმაციო მომსახურების ფასებს, ვინაიდან იგი ძირითადად ფირმის შიდასაჭიროებას ხმარდებოდა. ამჟამად სიტუაცია რადიკალურად შეიცვალა. ძალზე გაიზარდა საინფორმაციო პროდუქციის საქონლურობა, ჩამოყალიბდა დიდი მოცულობის დამოუკიდებელი ბაზრები, ხოლო ფირმებმა დაიწყეს ფართომასშტაბური ექსტერნალიზაცია. ისინი ქმნიან სპეციალურ ქვეგანყოფილებებს, ფილიალებს, ერთობლივ საწარმოებს და ა. შ., და ერთი მხრივ, გამოდიან საინფორმაციო მომსახურების, როგორც მწარმოებლები და გამყიდველები, მეორე მხრივ კი, როგორც მისი მყიდველები და მომხმარებლები. ასე მაგალითად, ინგლისური ფირმა მარკს ენდ სპენსერი, რომელიც სპეციალიზებულია საკრედიტო ბარათების გავრცელებაზე და მომსახურებას უწევს 1.3 მლნ კლიენტს, დაკავებულია მათგან მიღებული ინფორმაციის დამუშავებაზე; მისგან მიღებულ შედეგებს აქცევს საქონლად და ყიდის მომგებიანად. [12, გვ. 12]

თანამედროვე საინფორმაციო სერვისის მნიშვნელოვანი თავისებურება კოლექტიური სარგებლობის კომპლექტურ-საკომუნიკაციო ქსელის შექმნაა, რომელიც ფუნქციონირებს, როგორც ეკონომიკის ცალკეული დარგების შიგნით, ასევე მათ შორის. მათ ექსპლოატაციას უწევენ ტელეკომუნიკაციური კომპანიები, რომლებიც ერთობლივადაა შექმნილი ინფორმაციის მსხვილ მომხმარებლებთან.

ტექნიკურმა სიახლეებმა საინფორმაციო მომსახურებაზე მოთხოვნის ნახტომისებურმა ზრდამ, კერძო კორპორაციების სასარგებლოდ ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების ცვლილებებმა გამოიწვია ელექტრონული ინფორმაციის გიგანტური ბაზარი. იგი მოიცავს იმ ორგანიზაციებს, რომლებიც ფლობენ ინფორმაციის ფართომასშტაბურ ბაზებს (საგაზეთო და საგამომცემლო კომპანიებს, მსხვილ სამრეწველო კორპორაციებს, ინსტიტუტებსა და პროფესიულ საზოგადოებებს, ტელეკომუნიკაციურ ფირმებს და სხვ.).

ელექტრონული ინფორმაციის ბაზარზე მონოპოლური მდგომარეობა უჭირავთ უდიდეს კორპორაციებს. მაგალითად, რეიტერი წარმოადგენს მსოფლიოში ინფორმაციის უმსხვილეს მიმწოდებელს, რომელიც ფლობს 118 ქვეყნის საკომუნიკაციო ქსელს. მისი გავლენის ქვეშაა ახალი ამბების სააგენტო, საინფორმაციო-ტექნოლოგიური მოწყობილობების მწარმოებელი სამი კომპანია და სხვ. სპეციალისტების აზრით, ამ სფეროში კონკურენციული ბაზრის შექმნის ბარიერია ინფორმაციის ძვირადღირებული ელექტრონული სისტემა.

ამრიგად, თანამედროვე პირობებში ცივილიზებული ქვეყნების მომსახურების სფეროს განვითარებაში გამოიკვეთა ახალი თავისებურება - მომსახურების წარმოებაში მეცნიერულ-ტექნიკურ, პროგრესის უახლეს მიმართულებათა ფართოდ დანერგვა. წარმოებითი პროცესების კომპლექსურმა ავტომატიზაციამ, ენერჯის ახალი წყაროებისა და ბიოტექნოლოგიის გამოყენებამ, მიკროელექტრონიკისა და ტელეკომუნიკაციური ტექნიკის მიღწევათა ათვისებამ, ეგმ-ის ახალი თაობის ფართოდ დანერგვამ თვისებრივად ახალი ეტაპი შექმნა მომსახურების სფეროს განვითარებაში და საერთოდ, მთელს მეურნეობაში. საწარმოო ძალების არნახულ-

მა პროგრესმა გამოიწვია კაპიტალიზმის ტრანსფორმაცია ახალ საზოგადოებაში. ამჟამად განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკა არ წარმოადგენს ინდუსტრიულს, ვინაიდან მასში დასაქმებულთა ნახევარზე მეტი თავმოყრილია მომსახურების სფეროში. იგი განვითარების შემდგომი, უფრო მაღალი ისტორიული ფაზაა, პოსტინდუსტრიალიზაციის ერაა¹. ამჟამად ცივილიზებულ სამყაროში ეკონომიკას ახასიათებენ, როგორც მომსახურება-ინტენსიურს და განასხვავებენ ეკონომიკური ზრდის წინა ეტაპებისაგან, როდესაც დომინირებული მდგომარეობა ეკავა ჭერ სოფლის მეურნეობას, ხოლო შემდეგ მრეწველობას. მაგალითად, 1920 წელს აშშ-ის სოფლის მეურნეობაში დასაქმებული იყო მომუშავეთა 70% ხოლო 1980 წელს მხოლოდ 3% (შესაბამისად მრეწველობაში - 33% ხოლო მომსახურების სფეროში - 64%) [2, გვ. 7]. ამრიგად, წინა ინდუსტრიული საზოგადოება შეცვალა ინდუსტრიულმა, ხოლო ეს უკანასკნელი - პოსტინდუსტრიულმა². მან განაპირობა არსებითი ცვლილებები საზოგადოების ცხოვრებაში. პოსტინდუსტრიულ ქვეყნებში დაიწყო მაღალი მასობრივი მოხმარების ხანა რაც გამოიხატა შემდეგში: ა) მკვეთრად გაიზარდა იმ უმაღლესი ხარისხის საქონლისა და მომსახურების მასობრივი მოხმარება, რომლებიც წინათ ხელმისაწვდომი იყო მხოლოდ მოსახლეობის ძალზე მცირე ნაწილისათვის; ბ) საგრძნობლად შემცირდა სიღარიბე; გ) მოსახლეობის 60%-მა ფუფუნების დონეს მიაღწია (წინათ იგი ხელმისაწვდომი იყო ერთეულუბისათვის). მასობრივ მოხმარებაზე გადასვლას მოჰყვა პროგრესული უკუშედევები, როგორც მატერიალური წარმოების, ისე მომსახურების სფეროს განვითარებაში. ეკონომიკის მესამეული სექტორი გახდა პოსტინდუსტრიალიზაციის მნიშვნელოვანი მახასიათებელი.

ლიტერატურა

1. Япония: Смена модели экономического роста. Отв. ред. Лебедева И. П. Кравцевич А. И. М. 1990.
2. Зубов Б. М. Как измеряется производительность труда в США. М. 1990.
3. Разумнова И. И. Мелкие фирмы в США: экономика и управление. М. 1989.
4. Ершов М. В. США в международной торговле услугами. "США: экономика, политика, идеология". 1988, 11.

1 ამასთან დაკავშირებით დასავლეთის ეკონომიკურ ლიტერატურაში ცნობილია დ. ბელის პოსტინდუსტრიული საზოგადოების თეორია

2 ცნობილი ამერიკელი სოციოლოგი ო. ტოფლერი საზოგადოების ასეთ თვისებრივ გარდაქმნას სუპერინდუსტრიულ რეველუციას უწოდებს. მისი აზრით, საზოგადოებამ თავის განვითარებაში განვლო შემდეგი სტადიები: სასოფლო-სამეურნეო ცივილიზაცია (ეს იყო პირველი ტალღა, როდესაც მონადირეთა საზოგადოება შეცვალა აგარაუღმა საზოგადოებამ), ინდუსტრიალიზაციის ერა (აგარაუღლი საზოგადოების შეცვლა ინდუსტრიულით ნიშნავდა მეორე ტალღას) და დაიწყო ცივილიზაციის მესამე ტალღა - საზოგადოება შევიდა სუპერინდუსტრიულ ერაში, სადაც წამყვან როლს ასრულებს ეკონომიკის მესამეული სექტორი - მომსახურების სფერო და შთაბეჭდილებათა ინდუსტრია (კინო, თეატრი და ა. შ.) როგორც მომსახურების სპეციფიური ფორმა.

6. Портной М. *Экономика США сегодня*. "Экономист", 1992, 3.
7. Лебедева И. П. *Экономика современной Японии*. М. 1990.
8. Жильцов Е. Н. *Основы формирования хозяйственного механизма в сфере услуг*. М. 1991.
9. Лившиц А. Я. *Введение в рыночную экономику*. М. 1991.
10. Уколов В. Ф. Ситников Я. И. *Управление эффективностью услуг. Развитие общественного и частного предпринимательства*. М. 1991.
11. Федоровский А. *Экономика Южной Кореи на пороге 90-х годов*. "Мировая экономика и международные отношения", 1989, 12.
12. Хауеллс Дж. *Сфера услуг в Европе: размещение, экономические и технические тенденции*. Олдершот, 1988.

Service Sector Development of the Economy is a Significant Characteristic of Postindustrial Development of Society

R. Asatiani

Tbilisi State University

Summary. Socio-economic processes in the last ten years have affected every sphere of public life, including the basic orientation of the economy.

On one hand there has been a constant increase in composite demand, and on the other hand, there have been progressive structural changes in the economy, primarily in the sectors producing new kinds of services. Service sector development of the economy involved the whole civilized world. Material production and service sector appeared to be in cause and effect relation. Services have become a growing ingredient in production and in personal consumption as well. Moreover, this unprecedented growth of services has created a qualitatively new stage in development of productive forces, causing transition of capitalism to a new historical phase - thus the foundation of postindustrial era was lead.

This work explains the regular process of diversification of service sector in a developed market economy on the basis of rich statistical data. It also considers characteristics of the development of the service sector of the economy and main factors determining it, and shows its role in postindustrial society.

"Сервизация" экономики - важная черта постиндустриального развития общества

Р.Асатиани

Тбилисский Государственный
Университет

Резюме. Сфера услуг основными экономическими показателями занимает доминирующее место в развитой рыночной системе. За последнее десятилетие сформировавшиеся процессы получили ярко выраженную ориентацию качественной перестройки общественной жизни. В особенности это выразилось, с одной стороны, в неуклонном росте совокупного спроса и с другой, в прогрессивных структурных изменениях экономики, ускоренном развитии преимущественно тех отраслей, которые производят новые виды услуг. "Сервизация" экономики охватила весь цивилизованный мир. Материальное производство оказалось со сферой услуг в причинно-следственной связи. Услуги стали растущим ингредиентом как производственного, так и личного потребления. Более того, невиданный прогресс сферы услуг создал качественно новый этап в развитии производительных сил, вызвал переход капитализма в более высокую историческую ступень - положил начало постиндустриальной эры.

В работе, на базе богатого статистического материала, объясняется закономерный процесс диверсификации сферы услуг в развитой рыночной системе и его определяющие основные факторы, освещены качественные характеристики "сервизации" экономики, показана роль сферы услуг в постиндустриальном развитии общества.

Privatisation of Russian Industry

S. Fortescue

The University of New South Wales
P.O.Box 1 Kensington NSW Australia 2033

Received: November 19, 1992

Summary. In this paper we examine privatisation in the Russian industrial sector. We will be concerned with what in the literature is described as "large" privatisation, i.e. enterprises large enough to require a sufficient complexity of management that there is likely to be a separation between ownership and management.[1, p.2] It is to be distinguished from "small" privatisation, i.e. of enterprises, often in the services sector, small enough that owner-managers are likely to be the rule.

The word "privatisation" will be used somewhat loosely, in that we will be in fact talking about two stages in a board process. Firstly, there is the freeing of enterprises from direct state planning and administrative control and the transformation of their ownership structures into a form that allows ownership to be potentially divisible and transferable, usually a joint stock form. This is what is called in the West "corporatisation" and in Russia "destatisation" (*razgosudarstvenenie*). Secondly, there is privatisation proper, the transfer of at least a controlling interest in the enterprise's assets to private hands.

The focus is on El'tsin's post-coup Russia, specifically under the shock therapy programme of Egor Gaidar. The first part of the paper describes the development of a Russian privatisation strategy before and within the shock therapy programme. It will be divided into sections on the "ideologies" of privatisation, legislation, the economic and infrastructural context, and the practice. The second part of the paper focuses on some major specific problems, in the context of some predictions and prescriptions for the future.

FROM PERESTROIKA TO SHOCK THERAPY

The ideologies of privatisation. With the collapse of communism in the Soviet Union and Eastern Europe, property rights in general and privatisation in particular moved onto the transition agenda remarkably quickly. Throughout the communist period "economic reform" had meant almost exclusively decentralisation of economic control from central and middle level planning and administrative agencies to enterprise management and the introduction of "economic levers", whether real or of the "shadow" variety. Not surprisingly, given the continued ideological commitment to Marxist-Leninist socialism, property relations did not form part of the reform debate.[2, ch. 3]

The collapse of that ideological commitment brought property relations very rapidly into the debate. Probably entirely coincidentally the collapse of socialism came at a time when the privatisation debate was raging in

the West. The transfer of state property into the private sector, as part of the general "economic rationalist" paradigm, was dominant in Western policy-making circles (if not necessarily so outside those circles) [3, pp. 162-168], while the long-standing concern of academics and management specialists with the relative importance of ownership versus management skill and competition in producing an efficient capitalism bubbled on. [4, p. 148]

The most committed Russian privatisers accept the Western "economic rationalist" paradigm. Economic growth is best brought about by minimally fettered private market. The ownership of industrial assets must be included in that market, meaning that state ownership, or any other form of ownership that gives privileges to specific sections of society and therefore impedes the free operation of the market in the ownership of enterprises, cannot be optimal. An efficient market therefore will be most rapidly attained in Russia through the sale of industrial assets, preferably as quickly as possible, to anyone who wants to buy them at the highest possible price. This will not only provide useful cash receipts for the government, but, more importantly, will leave enterprises in the hands of dedicated, committed owners with the greatest possible incentive to exercise their ownership rights efficiently. It will also provide the structures to allow those owners after the initial privatisation to shift ownership from enterprises that prove less profitable to those with better prospects. Russian economists and policy makers who accept this argument have played a major role in *perestroika* and post-*perestroika* economic reform. This has been particularly the case since the acceptance of shock therapy by El'tsin.

However shock therapy and the approach to privatisation that goes with it are as controversial in Russia as their equivalent "dry" policies in the West. Many fear the devastating consequences for employment that such a privatisation would almost certainly have. It also appears that in Russia a residual commitment to socialist principles, or maybe to a traditional Russian collectivist spirit, has led to particularly strong support for alternative approaches to privatisation. Above all, worker ownership has been seized upon as perhaps the last hope of the socialists. The arguments in favour are clear: it is only fair that those who produce an enterprise's output and profits should have full control over and access to those profits. Soviet experience has demonstrated conclusively that this requires not state ownership but more localised workforce ownership. Such a form of ownership will be economically efficient, since workers who own productive assets and the returns from them have a strong incentive to make the best use of them.

Another approach to privatisation has also taken strong hold in Russia. Many reject the rigours of the "sell to the highest bidder" approach, but at the same time believe that workforce ownership is unjust to those who happen to work in sectors of the economy that are not susceptible to profitable privatisation (and to those who do not work at all). These people argue for an approach to privatisation which will give a share in the nation's industrial assets to all citizens. The usual approach is to issue

to all citizens, free or for a nominal sum, "vouchers" or "investment money" which can be used to buy shares in enterprises, either directly or through investment funds. This form of privatisation is seen, in a Thatcherite way, as producing a large shareholding public which will therefore be committed to social, political and economic stability. It might also overcome the potential problem of lack of demand for privatised assets in the "sell to the highest bidder" approach.

Two attitudinal factors need finally to be mentioned in this section. Firstly, there is the very strong popular opposition throughout the post-communist world to any suggestion that the old elites should benefit from reforms. In the economic sector this means strong opposition to *nomenklatura* capitalism, the phenomenon of members of the old political and managerial elites taking advantage of privatisation to seize legal ownership of assets and to arrogate to themselves even greater returns than they did under the old system. This is a particularly sensitive issue, given that one of the main driving forces in the anti-communist movement, including El'tsin's rise to fame, was opposition to elite privilege.

The second attitudinal factor is the fear and suspicion of foreign investment. Most nations are sensitive to foreign ownership of their assets. Russia, particularly but not only in its Soviet period, is considered to be particularly insular in this regard. There are now, as throughout Russian history, those who see foreign investment, financial and otherwise, as the country's main hope of salvation. But the failure of the August 1991 coup, with its very strong anti-foreigner overtones, should not lull us into believing that the issue is no longer controversial. That it is still so is evident not just in the debate over direct regulation of foreign investment, but also in the question of ruble convertibility and exchange rates.

While the shock therapy economists have generally dominated policy making, certainly since El'tsin took Gaidar into his government, they have had to cope with very strong and persistent pressure from those holding to other "ideologies" of Russian privatisation. This pressure comes not only from the general population, but also from members of various important elites and from within the government itself.

Privatisation legislation and programmes. The balance of those pressures is evident in the general legislative record. Ever since privatisation moved onto the legislative agenda in the last year or so of Gorbachev's presidency, the stress has been on putting the ownership of enterprises into divisible and transferable form, with the most likely beneficiaries being professional investors, i.e. the "sell to the highest bidder" approach. However the workforce and citizen ownership models have also been evident.

The Russian government embarked on its programme of privatisation legislation with its Law on Property in December 1990. [5, pp. 13-14] Two key pieces of legislation, "On personal privatisation accounts and deposits in the RSFSR" and "The law on privatisation of state and municipal enterprises in the Russian Federation", appeared in July 1991 (the same month as the union legislation). [6, pp. 15-18] They were

followed in January 1992 by "Basic principles of a programme of privatisation of state and municipal enterprises in the Russian Federation for 1992" and seven temporary Statutes on different aspects of the process. [7, pp. 2-3] Most recently we have seen the "Law on the Privatisation of State and Municipal Enterprises in the Russian Federation" and the "State Programme for Privatisation in 1992" (both published on 9 July) [8], as well as the presidential decree "On organisational measures for the transformation of state enterprises and voluntary associations of state enterprises into joint-stock companies" and the "Statute on the commercialisation of state enterprises with their simultaneous transformation into joint-stock companies of the open type". The last two came into force on 7 July. [1, p. 2; 9, p. 2]

Rather than describe each document in turn, I will attempt to summarise their contents under three headings - privatisation structures, what will be privatised when, and forms of privatisation.

Privatisation structures. The Russian July 1991 legislation called for the establishment of two government privatisation agencies. First was the State Committee for the Management of State Assets (Goskomimushchestvo), to be in charge of the planning and management of the privatisation process [10, p. 5]; second, the Federal Property Fund, to hold the state's shares in "destatised" and privatised firms and to exercise the rights of ownership that adhere to those shareholdings (although importantly only 20% of shares held by the Fund attract voting rights). Despite the Fund having a statute and an acting chairperson [11], so far only Goskomimushchestvo seems to be operational and indeed is described as holding shares in privatised firms [12]

What will be privatised when. A basic categorisation of which enterprises are subject to privatisation was set out in the "Basic principles" of January 1992. Firstly, there are small-scale manufacturing and service enterprises, which are to be privatised as quickly as possible but which do not concern us in this paper. The second category consists of those "objects" which cannot be privatised at all. Only the most dedicated Western economic rationalists would raise an eyebrow at most institutions on the list. It should be noted here that the ban on privatisation of enterprises in this category is formally only for 1992. It also specifically does not prevent the "corporatisation" of enterprises in this category. There is also nothing to suggest that start-ups are banned. The final category includes the basic large enterprises of the civilian (and to some extent defence) industry with which we are concerned in this paper. The procedures now described apply to that category.

It had already been established in the June 1991 legislation that anyone had the right to apply for privatisation of an enterprise, including government privatisation agencies, the workforce of others. The Temporary Document No.1 accompanying the "Basic principles" specifically stated that foreign institutions or individuals were among those with the right to apply for the privatisation of an enterprise. The "Basic principles" called for the

setting of quotas for privatisations for different regions and industrial sectors. Presumably not enough applications were being put in to meet the quotas, since El'tsin's recent decree obliges enterprises to set up within a week a privatisation commission which by 1 October must have prepared a privatisation application for Goskomimushchestvo. The structure of such a commission is set out in Temporary Document No.7. If the enterprise refuses to form such a commission, it will be set up by Goskomimushchestvo.

In the application a choice of form of privatisation, according to the categories set out below, has to be made. It has also to be accompanied by an evaluation of the enterprise's assets, carried out according to the procedures set out in Temporary Document No.2 and based on the "residual (*ostatochnaia*) value" principle, "calculated by reducing the initial (balance-sheet) value of the assets by the amount of depreciation". This is a relatively straightforward approach to evaluation, with none of the complexities of cash-flow analysis or forecasts of profitability. It was specifically adopted in order to arrive at low valuations. [13, p. 3]

Once an application has been made the decision on whether and how to privatise is made by Goskomimushchestvo or one of its regional agencies. It has three options open to it, as set out in Temporary Document No.1: to reject the application; to allow privatisation to proceed, in which case the matter is passed back to the enterprise privatisation commission; or to allow privatisation, but not directly into the ownership of the applicant, meaning presumably that one of the more public privatisation procedures to be described below will be imposed.

Forms of privatisation. The basic approach to privatising the enterprises that are the focus of our concern is through their transformation into joint-stock companies (*aktsionernye obshchestva*. I will use the abbreviation A/O throughout this paper). This means that shares covering the value of the enterprise are issued, with ownership control being exercised by those shareholders able to obtain a majority at shareholder meetings. The important thing then becomes who is able to obtain those shares and under what conditions. Of particular sensitivity has been the access of members of the workforce to shares. The current situation, as set out in the July 1992 documents, is that a privatisation plan put forward by the enterprise must choose between one of two approaches to distributing shares to the workforce. In the first option the workforce receives free of charge 25% of the statutory (*ustavnyi*) [14, p. 11] capital in the form of special shares without voting rights. Workers can then buy normal voting shares worth up to 10% of statutory capital at a 30% discount on face value with three years to pay. Further shares can be bought at "market" prices. According to the second option the workforce receives no special or discounted shares, but is entitled to purchase 51% of normal shares in a closed offer. The price of these shares will be set by Goskomimushchestvo according to procedures as yet unclear.

Workforces should currently be facing a difficult choice (a choice which is determined by a two-thirds majority at a workforce meeting): should

they go for the first option, which will provide a lot of free and discounted shares, which will hopefully provide good dividends but little opportunity for gaining a controlling stake; or should they guarantee themselves control but at a higher price (one hopes for their sakes that they will know what the procedures for setting share prices under the second option will be before they have to make their decision). The second option would seem to be a considerable concession from the government to the "workforce ownership" lobby. Previously the government had been adamant that it would not encourage workforce control, and this option did not feature in earlier legislation. There had also been a considerable struggle over the 25% of free shares and their voting status, although in terms of voting rights the government won that fight. [15]

Once the workforce has taken up its shares, the rest are put at the disposal of Gokkomimushchestvo, which then arranges their sale, in a single block, by auction or *konkurs* according to procedures set out Temporary Documents Nos.4 and 5. Auctions include open auctions and tenders; *konkursy* are tenders in which certain conditions - including maintaining production profile, workforce numbers, investment levels and social infrastructure spending - have to be met as well as the highest price bid. The "Basic principles" stated that an auction or *konkurs* could not proceed with fewer than two bidders. This prevents direct deals between government and a single investor, usually foreign, as has been widespread in Hungary, on the grounds that the dangers of corruption are too great. [16] A subsequent presidential decree established that if the workforce were the only bidder, then it could be declared the winner. [17, p. 17]

It is at the auction/*konkurs* stage that professional investors have the opportunity to buy into enterprises being privatised. But this stage will be complicated, in ways that are very difficult to predict, by the appearance of "citizens' money". This was first documented in detail in the January 1992 Law on Privatisation Accounts, with more recent details dating from June 1992 and El'tsin's television appearance on 19 August. [18] Each resident will be entitled to one "privatisation cheque", with a face value of 10,000 rubles and costing 50 rubles. It can be used for direct investment in the shares of enterprises, indirect investment through an investment fund, [19, p.11] or freely sold for cash. It is the government's stated intention to distribute the "cheques" from 1 October. It is not clear whether a specific proportion of shares will be set aside for purchase with the cheques, whether special iterative auctions of the sort organised in Czechoslovakia will take place, or whether citizens and the investment funds representing them will simply compete with everyone else for shares offered for sale by auction or *konkurs*.

The legislation and other official documents have struggled to maintain a commitment to the "sell to the highest bidder" approach. The struggle has been primarily against the pressure for workforce ownership. If all workforces were to take up the second option outlined above and purchased 51% stakes in their enterprises, we would have, initially anyway, a fully workforce owned industrial sector. One imagines the government sincerely hopes that will not be the outcome, and presumably

it can manipulate the conditions of price and credit availability to ensure it doesn't. The auctions and *konkursy* which professional investors would almost certainly dominate would then become the main form of privatisation.

Finally in this section, it is worth mentioning one new form of privatisation that has recently been opened up. After much controversy and in the face of lack of progress on legislation in parliament, in June 1992 El'tsin passed a decree on bankruptcy. It covers state-owned enterprises (a 50%-plus shareholding), and empowers Goskomimushchestvo to declare bankrupt an enterprise that has been unable to meet its financial obligations for three months. (I have not seen the text of the decree, but in the commentary it is not stated whether Goskomimushchestvo takes such a decision on its own initiative or on the petition of creditors.) [20, pp. 1-2] The enterprise then passes under the administration of Goskomimushchestvo, which has one month to investigate the possibility of the enterprise trading out of its difficulties. If this possibility is rejected, control of the enterprise is offered on a *konkurs* basis to independent, including foreign, entrepreneurs. The winner would have the right to independently administer the enterprise for six to eighteen months, including the right to restructure and cut staff by up to 30%. It is not clear in the commentary why anyone would want to take on such a task, or what happens at the end of the period. If noone is interested in taking on the enterprise under such conditions, it is then put up for sale, again on a *konkurs* basis. It is again not clear what happens if there are no takers at this stage. If such a procedure were to be applied rigorously, one's guess is that a very large number of Russian enterprises, including some of the biggest, would be up for sale very quickly.

Context

The context in which the legislation is to operate is well known and does not need much explication here. The economy has two enormous structural problems. Firstly, there is the legacy of the Marxist-Leninist-Stalinist obsession with heavy industry, in the form of a huge "rustbelt" industrial sector which is probably not viable under any form of ownership and with any level of investment. Secondly, there is the extremely high level of monopolisation. The dangers of freeing monopolies from state control, particularly in a chronically deficit economy, are obvious. Slightly less obvious are the dangers of tough economic reform programmes that might lead to the loss through bankruptcy or reprofiling of key monopoly suppliers. This has led to a considerable debate over the "sequencing" of industrial restructuring in the post-communist transition literature. It is something which will receive far less attention than it deserves in this paper.

The lack of a commercial infrastructure and culture is all too evident. Privatisation came onto the agenda in a country with no stock markets, no financial markets, no agencies to service them if they did exit, and nobody with any experience of working in and regulating them. Knowledge

of a private sector economy was a highly impressionistic one, derived perhaps as much from the NEP satires of Lif and Petrov as from the real world of the West. Needless to say, in these circumstances one would expect little of the deep understanding of market mechanisms that would be necessary for market players and regulators. Whether privatisation can begin in the absence of these institutions, with reliance being put on their spontaneous emergence, or whether they have to be created first, presumably by the state, has been a matter of considerable debate. Those who would like privatisation to go more slowly see the latter approach as essential.

The final important contextual feature is the lack of private domestic investment resources. As the "inflationary overhang" evaporates in hyperinflation the general population does not have the cash savings for investment; institutional investors have not existed for 70 years. To the extent that such resources exist they are likely, almost by definition, to be in the hands of the old elites. If they are excluded on *nomenklatura* capitalism grounds, foreign investors might seem to be the only remaining option. As we have already seen, they are also controversial. It is this situation that has given impetus to the "citizens' ownership" approach.

The practice

We have now covered the ideology, legislation and context of privatisation as *perestroika* gave way to shock therapy. What practice have those three factors produced over the last couple of years? The practice of privatisation has not been extensive, particularly in our area of heavy industry. What activity there has been has not necessarily been according to the wishes, plans and programmes of the government.

The most common form of privatisation in practice seems to have been workforce privatisation, based on workforces buying out assets that they have leased. Examples such as the Moscow Ventilator Factory (now known as "MOVEN") have received a good deal of public attention. The Moscow Ventilator Factory was an enterprise which was virtually abandoned by its ministry. The management and workforce formed a cooperative and bought out the assets "on the instalment plan", using cash raised from selling shares to staff and an interest free loan from one of its biggest customers (in return for guaranteed supplies). [21] In most such privatisations management dominates the process. Indeed leaseholds and other forms of workforce ownership are usually in practice close to what in the West would be called "management buyouts" (MBOs), and highly leveraged ones at that. In the case of "MOVEN" and other privatisations it is made clear that management receives special privileges in terms of share allocations. [22] The workforce is persuaded to approve the arrangement by the fear of closure and by the greatly increased earnings that can be achieved. Evidence from the "state" cooperative sector suggests that in return they are expected to submit themselves more conscientiously than in the past to management-imposed discipline. [23, pp. 371-402] The arrangement can be expected to be a happy one as long as there is alternative "state"

employment for those less prepared to accept such discipline, there are easy profits to be made by monopoly producers in a deficit economy with enormous room for increases in labour productivity, and cheap or free credit is readily available. Those are three conditions which, if they still exist, could well not do so for much longer. [24]

An important feature of the buying out of assets by the workforce is that workers buy the shares as individuals; they do not own the enterprise collectively. Initially its share register is "closed", but there is nothing theoretically stopping it moving to "open" status. There is indeed evidence that worker-owned enterprises are unable to maintain their closed status. Particularly if credit is becoming tight, which is certainly the declared aim of the Russian government, to avoid serious investment problems they have to welcome outside equity. We note in this regard that the aeroengine A/O "Permavia", which was originally described as a "closed" A/O, is now offering its shares for open subscription. [25] Even "MOVEN" has recognised that opening up its share register is an inevitable development, although it continues to insist on the workforce maintaining a 51% holding. [26, p. 6]

The Russian government has not been impressed by workforce ownership and has maintained its strongly expressed antipathy to it. [27, p.3] Indeed it has banned the buying out of leased assets, thereby closing off what has probably been the most common form of privatisation so far (although it will honour leases that have already been signed). "Closed" A/Os have no legal status, with some government agencies trying to suggest that they are illegal. [28, p.4] However the continuing ideological and political attractiveness of workforce ownership is evident in the concessions towards it that the government has had to make in its privatisation legislation.

The few enterprises which have offered their shares for sale to outsiders have also felt constrained to offer some privileges to the workforce (these privatisations came before the Russian legislation). The biggest example is that of the huge truck manufacturer "KamAZ". When it was transformed into an A/O, the state (then the Soviet state) originally retained a 51% shareholding, although the centre's holding was then reduced to 38% through the transfer of 13% to the government of Tatarstan, in which republic the enterprise is situated. Half the voting rights of the state's shareholding were ceded to the workforce. They were then offered 2.5 million special shares, often at a discount to the 100 ruble face value and representing approximately 5% of the enterprise's original 4.7 billion ruble statutory capital. Approximately 87,000 of the 150,000 workforce bought shares.

The rest (45%) of KamAZ's initial issue of shares were sold to about 1,250 organisations, mostly the enterprise's traditional suppliers and customers, the former trying to ensure themselves a market and the latter trucks as the old contract discipline collapsed. Cross shareholdings between suppliers and customers are seen by some commentators as a useful way of providing some efficient vertical integration; by others as a method by

which traditional central agencies and monopolies keep control of related enterprises and delay true privatisation. [29, p.12]

The workforce obtained another 1.5 million special shares at the time of KamAZ's second share issue, announced in September 1991. Unlike the first, this one was open to the public, even if only to institutions. Three million 100 ruble shares (2 million 150 ruble shares according to some sources) were sold through a multistage tender. Eight million shares were applied for. They were eventually sold at a premium of 830% to 230 enterprises and organisations, primarily small enterprises, collective farms and cooperatives [30]

Even before the collapse of the USSR central ownership and control of KamAZ had apparently been greatly diluted. With the collapse of the union the question of ownership and control has become quite unclear. Who now owns the centre's 38%? In early 1992 a KamAZ executive claimed that the 38% now belonged to "noone knows who". [31] The major claimants were the Russian and Tatarstan governments, the factory itself supporting the claims of Tatarstan. [32, p. 2] Whether the workforce still enjoys the voting rights of these shares is not mentioned.

We need to know a lot more about KamAZ's share register and how voting rights are allocated and used before we can come to any conclusions about who controls the company. Clearly where the "state's" 38% goes will be crucial. One suspects that much of the rest of the externally held shares are either highly scattered or in the hands of enterprises heavily beholden to KamAZ itself, and that therefore there is no effective ownership control over the management of KamAZ and other privatised enterprises.

Although we have no specific information on management shareholdings in the KamAZ A/O, there seems little doubt that the bulk of the shares are not owned by management. In many other smaller privatisations management holdings seems more likely to dominate. Enterprises are *owned*, not just controlled, by managers. When these managers, as is usually the case, are the same old Soviet-era managers, and when they share ownership with other members of the old elite, many complain bitterly of *nomenklatura* capitalism. A standard *nomenklatura* capitalist approach is the privatisation of a small part of a state enterprise, with the owners of that part being management or their relatives and strategically placed officials. The state enterprise then signs contracts with the new firm which are extremely lucrative for the latter. Particularly while the state enterprise enjoys a soft budget constraint the arrangement is almost literally a licence to print money. [33]

The Russian authorities are clearly unhappy with privatisations in which enterprises sell shares in themselves, and have taken various measures to prevent such so-called "spontaneous privatisations". [34, p.2] Their supporters see this as a reasonable response to *nomenklatura* capitalism. Their opponents, particularly in the old managerial ranks, see it as an attempt of a new bureaucracy to impose a new form of the "command-administrative" system.

References

1. *Izvestiia* 13 July 1992.
2. O.S.Ioffe and P.B.Maggs, *The Soviet Economic System. A legal analysis*, Westview, Boulder and London, 1987.
3. E.Comisso, Property rights, liberalism, and the transition from "actually existing" socialism, *East European Politics and Societies*, Winter 1991, vol.5, no.1.
4. I.Grosfeld, Privatisation of state enterprises in Eastern Europe: the search for a market environment, *East European Politics and Societies*, Winter 1991 vol. 5, No. 1.
5. *Ekonomika i zhizn*, 1991, No. 3.
6. *Ekonomika i zhizn*, 1991, No. 31.
7. *Pravitel'stvennyi Vestnik*, 1992, no. 1, pp. 2-3; *MN Biznes*, 1992, no. 7, pp. 7-10.
8. *Rossiiskaia Gazeta*, 9 July, 1992.
9. *Izvestiia* 7 July, 1992.
10. *Kommersant* 1991, no.4.
11. *Ekonomika i zhizn'* 1991, no.31, p.18; 1992, no. 14, p.7.
12. *Izvestiia* 30 June, p.2, 1992; 1 July, p. 2, 1992.
13. *Pravitel'stvennyi Vestnik* 1992, no.7, p.3.
14. *Ekonomika i zhizn'* 1991, no.45.
15. *Izvestiia* 8 February, p.1, 1992; 3 June, p.2, 1992; 6 June, p.1, 1992; 10 June, p.2, 1992.
16. *Izvestiia* 21 May, p.2, 1992; *Pravitel'stvennyi Vestnik* 1992, no.7.
17. *Ekonomika i zhizn'* 1992, no.18.
18. *Izvestiia* 11 June, p.2, 1992; *The Economist* 29 August, pp.12 and 42, 1992.
19. *Ekonomika i zhizn'* 1992, no.12.
20. *Izvestiia* 16 June, 1992.
21. *Ekonomika i zhizn'* 1990, no.48, pp.6-7; *Voprosy ekonomiki* 1991, no.10, pp.42-44; *Sovetskoe gosudarstvo i pravo* 1991, no.10, p.61; *Khoziaistvo i pravo* 1991, no.4, pp.27-33.
22. *Voprosy ekonomiki* 1991, no.10, p.43; *Ekonomika i zhizn'* 1991, no.41, p.15; 1992, no.19, p.6; *Ekonomika i zhizn'* 1992, no.10, p.18; 1992, no.18, p.17.
23. *Soviet Studies*, 1992, vol.44, no.3.
24. *Izvestiia* 16 November, p.2, 1991; 25 February, p.2, 1992.
25. *Ekonomika i zhizn'* 1991, no.47, p.7; *Pravitel'stvennyi Vestnik* 1991, no.49, p.5.
26. *Ekonomika i zhizn'* 1992, no.19.
27. *Pravitel'stvennyi Vestnik* 1992, no.7.
28. *Pravitel'stvennyi Vestnik* 1992, no.2.
29. *Ekonomika i zhizn'* 1991, no.2.
30. *Ekonomika i zhizn'* 1991, no.47, p.7; *Kommersant* 1991, no.43, p.7; 1991, no.48, p.7; *Izvestiia* 22 May, p.2, 1992; *Ekonomika i zhizn'* 1991, no.38, supplement pp.6-7.

31. *Kommersant* 1992, no.2, p.7; *Ekonomika i zhizn'* 1992, no.4, p.7.
32. *Izvestiia* 23 May, 1992.
33. *Kommersant* 1991, no.45, p.19; *Izvestiia* 27 April, p.2, 1992.
34. *Izvestiia* 17 February, 1992.

მრეწველობის პრივატიზება რუსეთში

ს. ფორტესკიუ

სამხრეთ უელსის უნივერსიტეტი

რეზიუმე. სტატიაში გაანალიზებულია რუსეთის სამრეწველო სექტორის პრივატიზების პროცესი. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა ე. წ. "დიდ პრივატიზებას". აღნიშნულია, რომ პრივატიზების პროცესს ახასიათებს ორი სტადია. პირველ სტადიაზე ხდება საწარმოთა განთავისუფლება დირექტიული დაგეგმვისა და აღმინისტრაციულ კონტროლისაგან, საწარმოთა ფონდები კი აქციონირების საშუალებით ტრანსფორმირდება მეურნეობრიობის ახალ რეჟიმში. მეორე სტადიაზე მოხდება საწარმოთა აქტივებთან ერთად მაკონტროლებელ და მართვის ფუნქციების გადაცემა კერძო პირთათვის.

სტატიაში გაანალიზებულია რუსეთის განვითარება პუტჩის შემდგომ პერიოდში. სტატიის პირველ ნაწილში განხილულია პრივატიზების პრობლემების გადაწყვეტა შოკური თერაპიის მეთოდებით და დასაბუთებულია პრივატიზების ტოლერანტული ფორმების გამოყენების აუცილებლობა.

მეორე ნაწილში ყურადღება გამახვილებულია ზოგიერთ სპეციფიკურ პრობლემებზე ეკონომიკის შემდგომი განვითარების პროგნოზირების კონტექსტში. კერძოდ, ნაჩვენებია რომ პრივატიზების დროს ყველაზე დიდი პრობლემა იქნება ფინანსების გამოძებნა.

Приватизация промышленности в России.

С.Фортескью

Южно-Уэльский университет.

Резюме. В статье анализируется процесс приватизации промышленного сектора России. Особое внимание уделяется т.н. "большой приватизации". Показано, что приватизация включает две стадии своего осуществления. Первая стадия заключается в освобождении предприятий от прямого директивного планирования и административного контроля и трансформации фондов предприятий в новый режим хозяйствования путем акционирования. Вторая стадия заключается в передаче контролирующих и управленческих функций и активов предприятия в частные руки.

В статье анализируется послепутчевый период развития России. Первая часть статьи посвящена проблемам приватизации с точки зрения проводимой шоковой терапии. В этой связи обоснована необходимость использования толерантных форм приватизации.

Во второй части внимание уделяется некоторым специфическим проблемам в контексте прогноза дальнейшего развития экономики. В

частности показано, что самая большая проблема процесса приватизации будет заключаться в нахождении финансовых ресурсов.

წესები ავტორთათვის

1. ჟურნალში საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე: ეკონომიკის სერია, ქვეყნდება ქართულ, რუსულ და ინგლისურ ენებზე, სტატიები რომლებიც შეიცავენ ინფორმაციას თანამედროვე მოწინავე ეკონომიკური მიმართულებების თეორიული და პრაქტიკული კვლევების შედეგების შესახებ. პერიოდულად იბეჭდება რეცენზიები, აგრეთვე იმ კონფერენციების, სხდომებისა და სხვა სამეცნიერო-ორგანიზაციული ღონისძიებების ქრონიკები, რომლებიც რესპუბლიკაში ტარდება.

2. რედაქციაში გამოგზავნილი სტატიის ორიგინალი ხელმოწერილი უნდა იყოს ავტორის მიერ, თანაავტორობის შემთხვევაში კი - ყველა თანაავტორის მიერ, სახელის, გვარის, სამუშაო ადგილის, სამეცნიერო ხარისხის და წოდების, სრული საფოსტო მისამართის, ტელეფონის, ტელეფაქსის, ტელექსის მითითებით.

3. სტატიის მოცულობა, გამოყენებული ლიტერატურის ჩამონათვალი, რეზუმე ქართულ, რუსულ და ინგლისურ ენებზე არ უნდა აღემატებოდეს ნაბეჭდი ტექსტის 24 გვერდს, რომელიც დაბეჭდილია 2 ინტერვალთ. მარცხენა მხარეს დატოვებული უნდა იყოს 4 სმ სივანის მინდორი.

რეზუმე, გამოყენებული ლიტერატურის სია, ცხრილები და ნახატების მინაწერები სრულდება ცალკე ფურცელზე.

მოკლე მოხსენებების მოცულობა არ უნდა აღემატებოდეს 7 ნაბეჭდ გვერდს. რედაქციაში სტატიების წარმოდგენა აუცილებელია ოთხ ეგზემპლარად. ხელნაწერის ყოველი გვერდი ლიტერატურის სისი ჩათვლით უნდა იყოს დანომრილი.

4. ილუსტრაციები (ორ ეგზემპლარად) ცალკე უნდა ახლდეს ნაშრომს. ნახაზები და გრაფიკები შესრულებული უნდა იყოს მკაფიოდ ტუშით, კალკაზე ან მილომეტრიან ქაღალდზე. ფაქტობრივ შესრულებული, ტექსტში ჩაბახული, ან ხელნაწერზე დაწებებული ნახაზები არ მიიღება. აუცილებლად უნდა მიექცეს ყურადღება აღნიშვნების იდენტურობას ტექსტში და ნახაზზე. ყველა მინაწერი, რომელიც ფარავს ნახაზს უნდა შეიცვალოს ციფრობრივი, ან ასოითი აღნიშვნით, განმარტებები კი ჩამოტანილ იქნეს ნახაზის მინაწერში.

5. ყოველი ილუსტრაციის მეორე მხარეს აღნიშნული უნდა იყოს მისი რიგობრივი ნომერი და ავტორების გვარები.

6. ფორმულები და განმარტებები თუ ჩაწერილია ხელით უნდა შესრულდეს გარკვევით. ინდექსის ჩაწერისას კარგად უნდა განვასხვავოთ ერთმანეთისგან შტრიხი, ერთიანი და მძიმე. ფორმულების ჩაწერისას კარგად უნდა ჩანდეს განსხვავება დიდ და ბატარა ასოებს შორის: თუ მათ ერთნაირი მოხაზულობა აქვთ დიდ ასოს ფაქტობრივ უნდა გავუსვათ ხაზი ქვემოდან (მაგ. X). განსაკუთრებით ზუსტად უნდა ჩაიწეროს ერთმანეთის მსგავსი ასოები (g და q, l და i, u და n და სხვა).

7. ლიტერატურის დასახელება უნდა მოთავსდეს სტატიის ბოლოს ერთიანი სისი სახით (რეცენზიებში, რომლებიც უნდა გამოქვეყნდეს რუბრიკით კრიტიკა და ბიბლიოგრაფია ლიტერატურა დასახელება გვერდის სქილიოში). წიგნებისათვის უნდა დავიცვათ შემდეგი თანმიმდევრობა: ავტორის გვარი და ინიციალები, წიგნის დასახელება, ტომი გამოცემის ადგილი, გამომცემლობა, წელი. საქურნალო სტატიისათვის - ავტორის გვარი და ინიციალები, სტატიის დასახელება, ჟურნალის დასახელება, წელი, ტომი, ნომერი (გამომწვება).

ლიტერატურის ნომერი სიაში შეესაბამება ტექსტში მათი მოხსენიების რიგს. ტექსტში ლიტერატურის დასახელებისას უნდა აღინიშნოს მისი რიგითი ნომერი (მაგ. [3]). ლიტერატურის სიაში ყოველი წიგნის ბიბლიოგრაფიული აღწერა ზუსტად უნდა შეესაბამებოდეს წიგნის (ჟურნალის) სატიტულო ფურცელს.

8. ავტორთა საყურადღებოდ რედაქცია აღინიშნავს, რომ სტატიის ტექსტსა და ნახატებს უნდა ჰქონდეს მინაწერი დასაბუქდად. როგორც წესი კორექტურა ავტორებს არ ეგზავნებათ.

9. სასურველია სტატიაში აღინიშნოს რითი განსხვავდება მიღებული შედეგი ადრე ცნობილისაგან.

10. ჟურნალში სტატიები გამოქვეყნდება რედაქციაში შემოსვლის რიგის მიხედვით. თუ რედაქცია დააბრუნებს სტატიას გადასამუშავებლად, სტატიის წარმოდგენის თარიღად ითვლება რედაქციის მიერ საბოლოო ტექსტის მიღების თარიღი. ჟურნალის ერთ ნომერში შეიძლება ავტორის ერთი სტატიის ან ერთი მოკლე შეტყობინების გამოქვეყნება.

11. სტატიის გამოქვეყნებაზე უარის თქმის შემთხვევაში რედაქცია უფლებას იტოვებს არ დაუბრუნოს ავტორს ერთი ეგზემპლარი.

12. ხელნაწერები რომლებიც არ უპასუხებს ზემოთ მოყვანილ მოთხოვნებს რედაქციის მიერ არ მიიღება.

INSTRUCTION TO AUTHORS

1. The journal "Proceedings of the Georgian Academy of Sciences: economic series" publishes articles in Georgian, Russian and English, which includes the results of theoretical and applied research in leading trends of modern economic sciences. Periodically published reviews, chronicles of conferences, meetings, seminars etc held in the Republic.

2. An original article sent to editorial board must be signed by all authors, providing names, first names, position, degrees, titles, full address, telephone, fax and telex.

3. Volume of an article, list of references and summary in Georgian, Russian and English should not exceed 24 typewritten lines with double spacing. On the left hand side 4 cm margins should be left.

Summary, list of references, tables and signs under illustrations should be submitted separately.

A volume of short notes should not exceed 7 typewritten lines.

Four copies of papers should be sent to the publisher. All pages of manuscripts, including references should be numbered.

4. Illustrations (two copies) should be submitted separately.

Drawings and drafts should be filled legibly with indian ink on tracing paper or squared paper. Drafts in pencils, drawn in texts or pasted onto manuscripts are not accepted. It is necessary to keep an eye on exact accordance of designations in texts and drafts. All legends, overloading drafts should be substituted by figures or letters, explanations of them should be moved to inscriptions under illustrations.

5. On the back of each illustration it's ordinal number and authors' names should be written down.

6. Formulas and designations should be handwritten by ink, legibly, large and loosely. Subindexes should be avoided as far as possible.

When marking indexes it is necessary to differ strokes and numeral-units from commas.

When writing formulas it is necessary to differentiate strictly between small and capital letters. This requirement is applied especially to the letters of the same inscription distinguishing only by their size: capital letters are underlined with line below (for example, X).

It is necessary to write carefully the letters looking alike (g and q, l and e, u and n etc.).

7. Literature is listed as a general list at the end of an article (in the reviews published in the section "Criticism and Bibliography" literature is given in footnotes) in the following order: books, 1st 2nd and 3rd names of the author, title of the book, place of publication, publishing house, year of publication.

Journal articles: books, 1st, 2nd, 3rd names of the author, articles's title, year of publication, volume, issue.

Literature is listed following the sequence of references in the text of an article. References in the text of an article are given in parentheses. A bibliographic description of each title in the list of literature must correspond strictly to the title-page of a book or a journal.

8. The editorial staff calls your attention to the fact that a typed text and drawing ready for type-setting signed "ready for printing" and proof-sheets for reading, as a rule, are not sent back to authors.

9. It is advisable to mention in an article the distinctive features of the given result from all the others already known.

10. Articles are published in succession of their receiving by the editorial staff. If an article is sent back to the author for revision, the date of receiving the final text is regarded as the date of submission for consideration. In one issue of a journal only one article or one brief report of an author is published.

11. In case of a refusal to publish an article, the editorial staff reserves the right not to return one copy of an article to author.

12. The manuscripts not meeting these requirements are not taken for consideration by editorial staff.

ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРОВ

1. В журнале "Известия АН Грузии: серия экономическая" публикуются статьи на грузинском, русском и английском языках, в которых содержатся результаты исследований теоретического и прикладного характера по ведущим направлениям современной экономической науки.

Периодически публикуются рецензии, хроника о конференциях, совещаниях, семинарах и других научно-организационных мероприятиях, проводимых в республике.

2. Направленный в редакцию оригинал статьи должен быть подписан автором, а в случае соавторства - всеми соавторами с указанием фамилии, имени, отчества, места работы, ученой степени и звания, полного почтового адреса и телефонов, телефаксов, телексов.

3. Объем статьи, список использованной литературы, резюме на грузинском, русском и английском языках, не должны превышать 24 страниц машинописного текста, отпечатанных через два интервала. С левой стороны оставляются поля шириной 4 см.

Резюме, список использованной литературы, таблицы и подписи к рисункам исполняются на отдельных листах.

Объем кратких сообщений не должен превышать 7 страниц машинописного текста.

Статьи представляются в редакцию обязательно в четырех экземплярах. Все страницы рукописи, включая литературу, должны быть пронумерованы.

4. Иллюстрации (в двух экземплярах) прилагаются к рукописи отдельно. Чертежи и графики должны быть выполнены четко, тушью на кальке или миллиметровой бумаге. Чертежи, выполненные карандашом, вычерченные в тексте или приклеенные к рукописи не принимаются. Необходимо тщательно следить за точным соответствием обозначений в тексте и на чертежах. Все надписи, загромождающие чертеж, должны быть заменены цифровыми или буквенными обозначениями, а объяснения к ним вынесены в подпись к рисунку.

5. На обороте каждой иллюстрации должны быть проставлены ее порядковый номер и фамилии авторов.

6. Формулы и обозначения должны быть вписаны от руки чернилами, свободно, четко, крупно; следует по возможности избегать субиндексов.

В начертании индексов следует четко отличать штрих и единицу от запятой.

Должно соблюдаться строгое различие между строчными (малыми) и прописными (большими) буквами, имеющими одинаковое начертание и различающимися только своим размером: заглавные буквы подчеркиваются черточкой снизу (например, X).

Необходимо тщательно вписывать похожие одна на другую буквы (g и q, l и e, u и n и др.).

7. Литература приводится в конце статьи общим списком (в рецензиях, публикуемых в разделе "Критика и библиография", литература дается в подстрочных примечаниях) в следующем порядке:

Книги: Фамилия и инициалы автора. Название книги. Том. Место издания, издательство, год.

Журнальные статьи: Фамилия и инициалы автора. Название статьи. Название журнала, год, том, номер (выпуск).

Список литературы составляется в порядке упоминания работ в статье. Ссылки на литературу в тексте даются в квадратных скобках (например, [3]).

Библиографическое описание каждого названия в списке литературы должно строго соответствовать титульному листу книги (журнала).

8. Редакция обращает внимание авторов на то, что подготовленный к набору машинописный текст статей и рисунки подписываются авторами "в печать" и корректура для просмотра, как правило, не высылается.

9. В статье желательно указать, чем отличается предлагаемый результат от ранее известных.

10. В журнале статьи публикуются в порядке поступления в редакцию. В случае возвращения автору статьи для доработки, датой представления считается день получения редакцией окончательного текста. В одном номере журнала может быть опубликована одна статья автора или одно краткое сообщение.

11. В случае отклонения статьи редакция оставляет за собой право не возвращать автору один экземпляр.

12. Рукописи, не отвечающие настоящим правилам, редакцией не принимаются.

11-93

n⁴⁸/2

94-28

2026

საქართველოს
რესპუბლიკის
საქართველოს
საქართველოს

CONTENTS

Sh. Gogiashvili
Short-Term Forecasting Principles of
Social Infrastructure Development 58

John Conway O'Brien
Evolutionary Economics: The End of it All? 66

R. Asatiani
Service Sector Development of the Economy is a Significant
Characteristic of Postindustrial Development of
Society 84

S. Fortescue
Privatisation of Russian Industry 99

ტომი 1
VOL. 1
TOM 1
N 2

1993
76196